

Való Viktor

**A KORMÁNYFORMA TÉNYEZŐINEK VÁLTOZÁSA
1848–1849-BEN**

Budapest, 2006.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	<u>3</u>
I. ALKOTMÁNYOS ELŐZMÉNYEK	
I. 1. A történeti alkotmány keretei.....	<u>4</u>
I. 2. Áprilisi törvények: a parlamentáris átalakulás.....	<u>5</u>
I. 3. A kormányforma kérdése.....	<u>13</u>
I. 4. Az ország függetlensége	<u>14</u>
I. 5. Összegzés.....	<u>14</u>
II. AZ ORSZÁGOS HONVÉDELMI BIZOTTMÁNY KORSZAKA	
II. 1. Az Bizottmány megalakulása.....	<u>16</u>
II. 2. Az OHB működése 1848. december 2-ig.....	<u>18</u>
II. 3. A Bizottmány a tróncserét követően 1849 tavaszáig	<u>21</u>
II. 4. Az OHB feladat- és hatásköre	<u>24</u>
II. 5. A parlament működése 1848. szeptember végétől a trónfosztásig	<u>26</u>
II. 6. A kormányforma kérdése	<u>28</u>
II. 7. Összegzés	<u>29</u>
III. KOSSUTH LAJOS KORMÁNYZÓELNÖKSÉGE: AZ ELSŐ MAGYAR KÖZTÁRSASÁG	
III. 1. A második detronizáció és a Függetlenségi Nyilatkozat születése	<u>30</u>
III. 2. Az OHB utolsó napjai és a Szemere-kormány megalakulása.....	<u>31</u>
III. 3. A minisztertanács és a miniszterek működése, feladat- és hatásköre.....	<u>32</u>
III. 4. A kormányzóelnök jogállása	<u>35</u>
III. 5. A „köztársasági” parlament	<u>37</u>
III. 6. A kormányforma kérdése.....	<u>39</u>
III. 7. Összegzés.....	<u>41</u>
IV. GÖRGEY DICTATÚRA	
IV. 1. Görgey hatalomra jutása	<u>43</u>
IV. 2. A dictatori kormányzás	<u>44</u>

V. ZÁRSZÓ	45
MEGJEGYZÉS	46
RÖVIDÍTÉSEK	46
BIBLIOGRÁFIA	
Felhasznált irodalom	47
Egyéb irodalom és forrás	50

BEVEZETÉS

A dolgozat alkotmánytörténeti, elsősorban alkotmánytani aspektusból megy végig 1848 áprilisától, egészen az 1849-es fegyverletételéig. A feldolgozott korszakban még nem volt kialakult jogág az alkotmányjog, így a (jog)tudomány mai állása determináló hatású, mikor ilyen témájú tanulmány születik, de ez nyújt segítséget a rendszerezéshez és feldolgozáshoz.

E tanulmány az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc kormányformáinak tényezőit dolgozza fel. „Az alkotmány (értsd: kormányforma¹) *ugyanis a vezető tisztségek rendje, [...]*”² – fogalmaz Arisztotelész. Az ókori filozófus, aki az államtudománnyal is foglalkozott mondhatni „örökérvényű definíciót” vetett papírra, mivel a kormányforma tényezői ma is a vezető tisztségek, intézmények; s ennek rendjét az alkotmány őrzi. Ma a kormányforma tényezőiként a törvényhozást és a végrehajtó szervet, köztük az államfőt is értik, továbbá egymáshoz való viszonyukat elemzik. A három tényező egymáshoz való viszonya, illetve szabályozottsága koronként, és nemzetenként eltérő – lehet.

Tanulmányomban az *alkotmányos* és *parlamentáris* átalakulás során kialakult, az áprilisi törvényekkel szabályozott országgyűlésről, államfőről és – az első felelős – kormányról, illetve a szabadságharc alatti változásairól írok. A dolgozatban az államfő mint kormányzati tényező tárgyalásra kerül, e nélkül nem is lenne teljes e munka. A tanulmány így a jogfolytonosságot szem előtt tartva, az évszázadok alatt kialakult történeti alkotmányunk tükrében követi a forradalom és szabadságharc eseményeit, bemutatva a magyar közjog alanyainak és intézményeinek *legitim* változásait.

Nem utolsó sorban, de a módszertan szempontjából mindenképp tisztázandó, hogy az alkotmányjog az alkotmánytannak, az alkotmánytan pedig az államtan-tudományának része.³ Ezt azért szögezem le, hogy éreztessenem maga az alkotmányjog eléggé szűk tengely, tehát a tanulmány témájának jobb megértéséhez és részleteiben való feldolgozásához ezt a teret esetlegesen ki kellett tágítanom az államtan irányába, de ezzel mint részt az egészhez közelítve, annak viszonylatában tettem.

---

¹ Arisztotelész az *alkotmány* szót elsősorban államforma, kormányforma értelemben használta.

² ARISZTOTELÉSZ: *Politika* 202. o.

³ Cs. KISS L. – CSERE P. – EGRESI K. – JAKAB A. – PAKSY M. – PÉTERI Z. – SZABÓ M. – SZIGETI P. – SZILÁGYI P. – TAKÁCS P. (szerk.) – TAMÁS A. – ZSIDAI Á.: *Államtan. Az állam általános elmélete. II. kötet.* 1-5 o.

I. ALKOTMÁNYOS ELŐZMÉNYEK

I. 1. A történeti alkotmány keretei⁴

A teljesség igénye nélkül, diffúz módon mutatja be ezen fejezet az 1848. évi áprilisi törvényeket megelőző alkotmányos állapotokat.

Elsősorban a szokásjog jellemezte a XIX. század végéig a jogrendszerünket. Itt meg kell említeni, hogy a rendi berendezkedésnek előnyös helyzetet teremtett a szokásjogi szabályozás – alkotmányjogi szempontból is, – és így nem volt szükség az írott alkotmányra (gondoljunk a rendek „önvédelmére”).

A Habsburg-ház az 1547. évi V. tc-vel megszerezte a magyar trónöröklést férfiágon, és a királyválasztásról lemondtak a magyar rendek, majd az 1687. évi II. tc-vel az elsőszülöttségi öröklési rendet is rögzítették. Az 1723-as Pragmatica Sanctióval kiterjesztette jogát a dinasztia a magyar trónra, immáron nőágon is.

Azt tudni kell, hogy a Pragmatica Sanctio Ausztriát és Magyarországot „feloszthatatlanul és szétválaszthatatlanul” (indivisibiliter ac inseparabiliter) összekapcsolta, és ezzel az uralkodóház a két országot is együtt kormányozta. A két ország sorsa közjogilag összeforrt. A Pragmatica Sanctio szűk körben engedte az alábbi alkotmányos szokásainkat: a királyt a magyar rendek választják meg, ha a női ág kihal; ezen túl, a hitlevél illetve a közjogivá vált koronázás és koronázási eskü intézménye maradt még hatályában. E bevett közjogi aktusok mondhatni formálisak maradtak, mivel a rendek a legerősebb fegyverükről a királlyal szemben lemondtak 1687-ben, ez volt az Aranybulla ellenállási záradéka. E közjogi formalitások jól jöttek az 1848–1849-es közjogi metamorfózis és függetlenségi háború legitimálására.

Az ország abszolutista hatalom alatt állt 1848-ig, még ha a szimptómák nem is mindig erre utaltak, ugyanis az udvar fenntartotta azt a látszatot, hogy a rendek megőrizhették ősi alkotmányos jogait. A Habsburgok a polgári átalakulásig Magyarországot dikasztériumokkal kormányozták, ezek császári szervek voltak, és a hatalmat ilyen formában központosították. Elmondható még, hogy a végrehajtás szerveit mind centralizálni törekedtek a Habsburgok, de a magyar rendek a nemesi szuverenitásukat

---

⁴ BÓDINÉ BELIZNAI K. – FÖGLEIN G. – HORVÁTH A. – MÁTHÉ G. – MEZEY B. (szerk.) – RÉVÉSZ T. M. – STIPTA I. – VÖLGYESI L.: *Magyar alkotmánytörténet* [továbbiakban: Mezey (2003)]; CSIZMADIA A. – KOVÁCS K. – ASZTALOS L.: *Magyar állam- és jogtörténet* [továbbiakban: Csizmadia]; Netjogtár;

megőrzendő, ellenálltak: a rendi országgyűlés és a vármegyék maradtak bástyául a központosító hatalommal szemben. A Camera Hungarica volt az egyetlen közigazgatási szerv, amely 1528 óta az ország pénzügyeit intézte, de ezen túlmenően közigazgatási feladatokat is ellátott. A helytartótanács, ami a közigazgatás legfőbb szervévé vált, quasi kormányként működött, a nádorral az élén. A nádori és helytartói közjogi méltóságok idővel együttesen egy személyt – általában Habsburg főhercegeket – illettek meg, de ez nem jelentette e két méltóság összeolvadását, annak ellenére, hogy Mátyás a nádori cikkekben így rendelkezett. A helytartótanács felállításával, 1723-tól ténylegesen is összeolvadt a két méltóság.

II. Lipót 1790-es dekrétumában fogadta el a „rendi alkotmányt”. A XII. tc. rögzítette, hogy a király pátenseket csak a törvények végrehajtása érdekében illetve; ha valamely kérdés nincs szabályozva és elengedhetetlen az adott kérdés regulálása adhat ki. Ezzel is az abszolutizmus visszaszorítását célozták meg. Szintén e cikkely fogalmazott meg egy alkotmányos kritériumot, mégpedig, hogy a törvényalkotási hatalom az uralkodót és az országgyűlést együtt illeti meg. A X. tc. pedig az ország függetlenségét deklarálta, mint az örökös tartományok és Magyarország közötti reáluniót, ugyanis közös ügyek maradtak, de az országot saját alkotmánya, szokásai és törvényei szerint és nem tartományként fogják a Habsburgok kormányozni.

A reformországgyűlések meghozták gyümölcsüket, és 1848 tavaszán az uralkodó elfogadta az áprilisi törvények néven ismert alkotmányos törvényeket.⁵

I. 2. Áprilisi törvények: a parlamentáris átalakulás⁶

Az Európán végigsöprő tavaszi revolúció⁷ Magyarországot is elérte, de a jogfolytonosság talaján maradván. A Pozsonyban székelő – utolsó rendi – országgyűlés és a reformerek rávették V. Ferdinándot, hogy támogassa a közjogi változást. A király április 11-én szentesítette az alkotmányos átalakulást, melyet ünnepélyesen írásban is megerősített az áprilisi törvények Befejező cikkelyében. Az alkotmányos és polgári átalakulás a többi

---

⁵ Csizmadia, illetve Mezey (2003)

⁶ Netjogtár

⁷ Mezey Barna *evolúciónak* írja, mivel szerinte nem a népszuverenitás alapján történő forradalom, hanem a rendi országgyűlés által véghezvitt reform történt [MEZEY BARNA: *Parlamentari kormányzat vagy parlamentari reform? (A magyar parlamentáris rendszer kialakítása 1848-ban)*; továbbiakban: Mezey (1999)].

kontinentális országtól eltérően az alaptörvényt nem egy egységes alkotmány kódexbe foglalták, hanem több törvénybe.⁸

Az áprilisi törvényekkel a polgári átalakulás jogi fordulópontján túljutott, így a közjog területén kijelenthető, hogy a rendi monarchiából parlamentáris monarchiává alakult át Magyarhon. A reálunióból a két ország közötti kapcsolat a perszónalunió felé mozdult el.

A ki nem fejtett 1848-as törvénycikkek többsége a lentiekén túl, a rendi berendezkedéssel szakított.

Az **1848. évi III. tc.** rendelkezik a független felelős magyar minisztériumról, továbbá az uralkodó és a miniszterek – minisztérium – viszonyáról, feladat- és hatásköreiről.

Uralkodó: A III. tc. 1. §-a a király sérthetlenségéről rendelkezik. Az uralkodó távollétében a nádor és egyben helytartó, aki a végrehajtó hatalmat gyakorolja; az ő személye is sérthetetlen. Az évszázadok alatt kialakult királyhelyettesítő tisztség így megmaradt.

Minden rendelkezés, amit a király vagy a nádor-helytartó tesz, valamely miniszter ellenjegyzésével lesz érvényes, így az aláírás már érvényességi kellék lett.

A nádor-helytartó teljhatalmú volt, s csak az uralkodónak tartozott felelősséggel, az első független felelős minisztériumot is a nádor nevezte ki.

Miniszterek: A 4. § mondja ki a miniszterek felelősségét hivatalos eljárásuk során tett aktusaikért, a 18. § pedig a kiadott rendeletek tartalmáért. Érdekes, hogy a 3. § kizárja, illetve korlátozza a felség személye körül tartózkodó minisztert a miniszteri ellenjegyzésben, ugyanis ellenjegyezni csak a Buda-Pesten székelő miniszterek valamelyikének volt joga.⁹ A miniszteri felelősség megjelenésével kijelenthető, hogy nem egyszerűen alkotmányos, hanem parlamentáris monarchiává alakult át Magyarország 1848 tavaszán. Ugyanis a miniszterek azzal, hogy aláírták az uralkodó vagy helyettese által kibocsátott aktusokat, felelőssé váltak az országgyűlés irányába. Továbbá a felelős minisztériumon, illetve minisztereken keresztül, és már nem dikasztériumok által kormányozhatta az országot a király, így az ország igazgatását nemzeti intézmények végezték. Ezzel kezdetét vette alkotmánytörténetünkben a „rex regnat sed non gubernat”.

Itt említést érdemel, hogy a hadügyi és pénzügyi igazgatás szintén a magyar minisztérium hatáskörébe került, bár a hadsereg határokon kívüli alkalmazása – miniszteri ellenjegyzéssel – a király kezében maradt.

---

⁸ Mezey (2003) 261. o.

⁹ SZABAD GYÖRGY: *A kormány parlamenti felelősségének kérdése*. 98. o. [továbbiakban: Szabad];

A 32. § alapján a miniszterek a hivatalos tevékenységük során tett cselekményeikért felelősek voltak:

„a) Minden oly tettért, vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fenálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot, vagy a tulajdon szentségét sérti, s általuk hivatalos minőségükben követtetik el, vagy illetőleg adatik ki.

b) A kezeikre bízott pénz, s egyéb értékek elsikkasztásáért, vagy törvényellenes alkalmazásáért.

c) A törvények végrehajtásában, vagy a közcsend és bátorság fentartásában elkövetett mulasztásokért, a mennyiben ezek a törvény által rendelkezésükre bízott végrehajtási eszközökkel elháríthatók valának.”

A képviselők vád alá helyezése a képviselőház többségének szavazatával történhetett. A felelősségre vonást a felsőtábla tagjai közül titkosan választott bírák nyilvános tárgyalás keretében gyakorolhatták. Első körben harminchat bírójelöltet választanak, akik közül tizenkettőt az alsótábla, tizenkettőt a miniszterek vetnek el és a maradt tizenkét választott lesz az eljáró bíróság. A miniszterekkel kapcsolatosan a király egyéni kegyelmet nem gyakorolhatott, máskülönben nem volt korlátozva e jogköre. A 36. § alapján az egyéb, nem hivatalos minőségben elkövetett köztörvényes – jogellenes – cselekményekért rendes eljárásban feleltek a miniszterek.

A miniszterelnököt a király nevezte ki, így nemcsak az országgyűlésnek, hanem az államfőnek is felelős volt. A miniszterelnök is vállalhatta valamely tárcának az irányítását. A minisztereket szintén az uralkodó, de a miniszterelnök javaslatára nevezte ki.

A miniszterek a diéta mindkét tábláján tanácskozási joggal vehettek részt. Bármely tábla kérésére kötelesek voltak megjelenni, a feltett kérdésekre választ adni és a kért iratokat bemutatni. Ekkor még nem vezették be az interpelláció intézményét. A miniszterek szavazattal akkor bírtak, ha a főrendi vagy a képviselőtábla tagjai voltak.

Minisztérium, minisztertanács: A kormány minisztertanács formában működött, tehát a miniszterelnök primus inter pares volt. Az uralkodó ettől kezdve a végrehajtó hatalmat a magyar minisztériumon és felelős minisztereken keresztül gyakorolhatta. A minisztertanács üléseit, *„midőn Ő Felsége, vagy a nádor királyi helytartó abban jelen nincs, a miniszterelnök elnököl, ki e tanácsot, midőn szükségesnek látja, mindenkor összehívhatja.”*¹⁰ Tehát a miniszterelnök a minisztertanácsot, ha szükségesnek tartotta saját

---

¹⁰ 1848. évi III. tc. 17. §

jogán is összehívhatta. A minisztertanácsi ülésnapok szabályozására csak 1849-ben került sor.

Az 5. §, amely a minisztériumot Buda–Pestre, – továbbá a IV. tc. 1. §, mely Pestre az országgyűlést – helyezi, politikai fővárossá deklarálja Pest–Budát.

Ekkor még nem minisztériumok látták el az ágazati tevékenységeket, hanem osztályok, végeredményben ezek töltötték be a minisztériumok szerepét. Az alábbi osztályokat állította fel a 14. §:

- Belügyi;
- Országos pénzügy;
- Közmunka és közlekedési eszközök, és hajózás;
- Földművelés, ipar és kereskedés;
- Vallás és közoktatás;
- Igazságszolgáltatás és kegyelem;
- Honvédelmi.

Az osztályok élén egy-egy miniszter állt. A nyolcadik – quasi külügy – miniszter a király személye körüli ügyeket intézte, külön osztályt nem állítottak fel számára.

A költségvetési javaslat elkészítése is a minisztérium feladatkörébe tartozott.

A változást követően a Honvédelmi minisztérium hatásköre kiterjedt a magyar katonákra és hadügyi igazgatásra.¹¹

Álladalmi tanács: A törvény a közfeladatok hatékonyabb ellátása végett – osztrák mintára – felállította az álladalmi tanácsot, melybe a magyar királyi kancellária beolvadt. Az álladalmi tanács ülésein vagy az uralkodó, vagy a nádor-helytartó, vagy a miniszterelnök elnökölt. Az álladalmi tanácsosok a végrehajtás segítségére voltak.

Az **1848. évi IV. tc.** az országgyűlésről rendelkezett, melyben a népképviselési elv megjelent. Az V. tc. alapján a választásra jogosultak száma közel nyolcszázezer fő volt, ami a népesség 7,2 %-át tette ki,¹² ez egyedülálló volt európai szinten. Az első népképviselési választást júniusban meg is tartották, de a részvétel igen csekély volt a jogkiterjesztés ellenére.

Országgyűlés: Az 1. § Pestre helyezte az országgyűlést, ami a XVII. század óta legtöbbször Pozsonyban székelt.

¹¹ FÁBIÁNNÉ KISS ERZSÉBET: *Az 1848-1849-es magyar minisztériumok* 311-318. o. [továbbiakban: F. Kiss (1987)];

¹² DEZSŐ M. – MÁTHÉ G. (szerk.) – NAGYNÉ SZEGVÁRI K. – RYTKÓ E.: *A választójog*. 23. o [továbbiakban: Máthé]

Az országgyűlés megmaradt kétkamarásnak, de az alsótábla immáron népképviseleti lett. A rendi állapotok megszűnésével a súlypont a főrendi tábláról a képviselőházra helyeződött át, de a törvényben egyenrangúságuk került deklarálásra. A felsőház az áprilisi törvényekkel nem lett szervesen átalakítva, így a rá vonatkozó szabályok nagy részét még a rendi berendezkedésből örökölte.

Az országgyűlést három évre választották meg, az új képviselők megválasztását a megbízatás lejárta előtt hat héten belül kellett megtartani. A képviselőház 377 képviselői helyből¹³ állt, és ehhez jött a kapcsolt részek képviselőinek a száma. Erdély 69 képviselőt delegálhatott a pesti képviseleti szervbe.

A főrendi tábla elnökét és másodelnökét az uralkodó nevezte ki, de a jegyzőket saját soraikból titkosan választották meg. A képviselőház tagjai az elnököt, két alelnököt és jegyzőket a képviselők közül választották meg. A házelnököket a teljes ciklusra, míg a többi hivatalnokot egy évre választották.

Mindkét tábla megőrizte a nyilvánosságát, de a rendzavarások elkerülése végett a házelnöknek megvolt a joga, hogy a rendzavarót figyelmeztesse, és ha ennek nem tett eleget, akkor kiharcolhatta, vagy akár be is zárathatta. A házelnöknek ezen intézkedések végrehajtásában a terembiztosok, illetve a nemzetőrség voltak a segítségére. E szabályokat részletesen fejt ki a Képviselőház Rendszabályai 101–107. pontjai.¹⁴ A kamarák rendszabályai alapján a miniszterek, az elnök vagy tíz tag kérésére zárt ülést lehetett elrendelni. A zárt ülésekről jegyzőkönyv nem készült, de nem is hozhattak érdemi döntéseket.

A rendszabályokat a táblák maguk készíthették el, melyben a tanácskozás rendjét, a szavazás módját és az általános szabályokat fektették le. A rendszabályokat el is készítették a júliusi üléseken. A rendszabályok tárgyalások rendjére vonatkozó részeinek módosítását szigorú formaságokhoz kötötte a törvény: a törvényjavaslatok tárgyalása után, az éves ülés végével volt lehetséges.

A nemzetet érintő sarkalatos kérdésekben a két ház együttes ülést is tarthatott, melyet *elegyes ülésnek* neveztek.

Törvénykezdeményezési joga az uralkodónak, a kormánynak, a képviselőknek és felsőházi tagoknak volt.

¹³ Beér János és Csizmadia Andor művében 415 megválasztott képviselőről ír [BEÉR J. – CSIZMADIA A.: *Az 1848/49. évi népképviseleti országgyűlés.* továbbiakban: Beér – Csizmadia];

¹⁴ In: Beér – Csizmadia

Az országgyűlés döntési formái voltak: törvény, (országos) határozat és kiáltvány. A törvényeket mindkét kamarának el kellett fogadnia, és utána következhetett az államfői szentesítés.

Az országgyűlés hatáskörébe elsősorban a törvényalkotás tartozott (az appropriációs joggal együtt). További hatásköre volt a törvényhozásnak a vizsgálat és ítékezés a miniszterek esetében, erre példa volt Récsey Ádám jogtalan kinevezése,¹⁵ amikor mint a nemzeti szuverenitás hordozója vonta magához az ügyet. A számadások feletti döntés is jogkörébe tartozott, amire külön bizottságot is létrehozott a Ház. A háború és béke joga, illetve a külügy a szabadságharc alatt a parlament hatáskörében maradt. A képviselői mentelmi jog, összeférhetetlenség, távollét kérdései is a Ház jogkörében voltak.

Az évenkénti országgyűlés összehívása a Belügyminisztérium hatáskörébe tartozott, valamint a követek népképviseleti alapon történő megválasztása is.¹⁶

Uralkodói jogok: Az államfőnek jogában állt az országgyűlést feloszlatni, akár a hároméves megbízatási idő lejárta előtt is, ami az egyik legerősebb jogosítványa volt a Házzal szemben. Persze az idő előtti feloszlatást követően új képviselőválasztásról és három hónapon belül új országgyűlés összehívásáról kellett gondoskodnia; ez a szabályozás az alkotmányos állami berendezkedés egyik garanciális eleme. Az államfő nem rekeszthette be az évi ülést, és nem is oszlathatta fel a parlamentet, ha az a zárszámadásról és a következő évi költségvetésről még nem határozott. Továbbá joga volt a királynak az évi üléseket berekeszteni, elnapolni (prorogálni). Így az államfő parlamenttel szembeni jogosítványai alkotmányos keretek közé kerültek.

A főrendi tábla elnökét és másodelnökét az uralkodó nevezte ki.

A törvénykezdeményezés, illetve a törvények szentesítésének a joga megillette az államfőt.

Képviselők: Képviselő az lehetett, aki választó¹⁷ (aktív választójog) is, betöltötte 24. életévét és beszélt a magyar nyelvet.¹⁸

Minden választókerületből egy követet választhattak meg, így egy megyéből annyi képviselő jutott be a képviseleti szervbe, ahány választókerületre osztották. A képviselői helyek számát, azaz a választókerületeket a népességhez viszonyítva állapították meg. A megyéken kívül a szabad királyi városokból és egyéb „autonóm területekről” lehetett követeket megválasztani. A megválasztott követnek a választási jegyzőkönyv szolgált

¹⁵ SZABÓ ISTVÁN: *Az Országos Honvédelmi Bizottmány*. 87. o. [továbbiakban: Szabó (1999)];

¹⁶ F. Kiss (1987) 227. o.

¹⁷ A választójogról lásd részletesen: Máthé.

¹⁸ 1848. évi V. tc.

megbízólevélül. Mivel a képviselőség nem rendi előjogok alapján volt megszerezhető a képviselői megbízatás megszűnése esetén, csak a követ újraválasztásával kerülhetett vissza a parlamentbe. A képviselők szavazata egyet ért, így az egalitárius elv, mint modern alkotmányos követelmény megjelent.

A képviselők mentelmi joga látenszen és diffúzan – különböző törvényekben – volt jelen alkotmányjogunkban, az áprilisi törvények ugyanis nem rendezték. Hasonló volt a helyzet az összeférhetetlenséggel, de itt explicite két változata megjelent: a távolléti és tisztviselői. A távolléti összeférhetetlenség lényege, hogy a képviselők a Ház üléseiről rövidebb időre a Ház elnökének, hosszabb időre maga a Háznak az engedélyével lehettek távol. A főrendi tábla adott engedélyt a főrendeknek. A tisztviselői összeférhetetlenség nem engedte, hogy a képviselő más tisztséget töltsön be törvényhozói szerepe mellett. Ennél a szabályozásnál a montesquieu-i tanból indultak ki, így elválasztották a legislatívát és executívát személyi kérdésekben.¹⁹

Rendszabályok a kamaráknál: A házszabályok még a július elején tartott első üléseken elfogadásra kerültek mind a két táblánál. Később a szabadságharc alatt a távollévő képviselők és felsőtáblai tagok okoztak problémákat, amire szintén létrehoztak szabályokat.

A **képviselőház**²⁰ megalakulása eltért a felsőtábláétól, ugyanis a nemzetgyűlés tagjai a választási jegyzőkönyvek alapján igazolták egymást. Az igazolási eljárást mindkét táblánál a korelnök vezette le, a legfiatalabb tagok pedig jegyzőként segítették munkájukat. Ahhoz, hogy a képviselőház tisztségviselőit megválaszthassák 226 igazolt képviselőre volt szükség.

Megalakultnak kellett venni a képviselőházat, ha 226 képviselő igazolva volt és megválasztották elnöküket és jegyzőiket.

Az alsótábla tagjait kilenc osztályba sorolták, melyek a döntés-előkészítésért feleltek (ez a kilenc osztály először az igazolások lefolytatására alakult meg, utána megmaradt mint döntés-előkészítő bizottság). Ha a kilenc osztály közül öt ugyanarról a kérdéstről megegyező véleményen volt, és a képviselőház elnökénél indítványozták, akkor az osztályok vezetői bizottmányban tárgyalták tovább az ügyet, ha ezen is túljutott, akkor került a képviselőház elé a kérdés. A képviselőház két olvasatban tárgyalta meg az előterjesztett indítványt: (1) az általános vitája, és (2) a cikkekenkénti megtárgyalása a

¹⁹ Beér – Csizmadia 43. o.

²⁰ Képviselőház Rendszabályai [Beér – Csizmadia].

tárgynak. Azon cikkek, melyeket módosítani kívántak, visszakerültek a bizottmányhoz, a többi cikk elfogadásra kerülhetett.

A képviselőház határozatképességéhez a képviselők több mint felének jelenléte volt szükséges. Eredményes döntés születéséhez a – határozatképes létszámú – jelenlévő képviselők több mint felének egyforma voksot kellett leadnia.

A szókérés formája is meg volt határozva: bármikor szót kérhetett, *a)* a napirendi pontot indítványozó; *b)* személyes megtámadásra reagáló; *c)* aki a házirendre hivatkozott. A miniszterek illetve megbízottjaik bármikor kérhettek szót az adott tárgy megvitatása során, de más képviselők csak egyszer szólhattak. Egyedül az elnöknek volt joga a szószólót félbeszakítani, ha más tette, akkor a rendszabályokat sértette meg.

A rendzavaró képviselőt a házelnök név szerint felszólította, súlyosabb rendzavarás esetén az elnök akár egy óra időtartamra felfüggeszthette az ülést. A hallgatóság rendzavarása ellen a képviselőház elnöke a teremőröket illetve a nemzetőrséget is igénybe vehette.

Az elnök nem szavazhatott, és nem vehetett részt a tárgyhoz való hozzászólásban kivéve, ha a tárgy megvitatásáig átadta helyét valamely alelnöknek. Az elnök általános helyettesei az alelnökök voltak. Az elnök nyitotta és zárta be az üléseket. Húsz képviselő indítványára köteles volt a házelnök ülést elrendelni.

A jegyzők vezették, – az elnökkel egyetemben – hitelesítették a jegyzőkönyvet, számlálták a szavazókat és szavazatokat, olvasták fel az iratokat, jegyezték fel a szólni kívánókat. A jegyzők feleltek a jegyzőkönyvek hibátlanságáért, alájuk tartoztak az országgyűlés irodái, irattárai igazgatása.

Az ülések nyilvánosak voltak, de a hallgatóság létszámát korlátozták. Képviselőnként egy – kivéve az elnököt, akinek huszonöt – jegyet lehetett kiadni és a hallgatóság e jegyek alapján vehetett részt az üléseken. A hallgatóság csak a karzatokon foglalhatott helyet és tilos volt a tanácskozáson közbeszólniük, illetve egyéb módon megzavarniuk a munkát. A sajtó munkatársainak külön helyet tartottak fenn.

A **főrendi tábla**²¹ a főrendek igazolásával és a jegyzők megválasztásával megalakult. Mivel elnökét a király nevezte ki és nem maguk soraiból választották, így az elnökválasztás itt nem volt formai követelmény a megalakuláshoz, mint a képviselőháznál.

A hallgatóságra, illetve a felszólalás rendjére vonatkozó szabályok a képviselőházzal megegyeztek.

---

²¹ Felsőtábla Rendszabályai [Beér – Csizmadia].

A tanácskozási rend itt annyiban eltérő, hogy nem előzi meg – a rendszabály alapján – semmilyen eljárás, de ugyanúgy két olvasatban tárgyalják meg az adott indítványt. Módosításra itt is volt lehetőség.

A határozatképességhez itt elegendő volt 50 tag jelenléte, ez 1848 augusztusára 30-ra, majd október 1-jére 20-ra csökkent a háborús helyzet végett.

A rendzavaró hallgatósággal és képviselőkkel szemben hasonló jogosítványai voltak az elnöknek, azzal a különbséggel, hogy először csengettyűvel való figyelmeztetés történt, és csak második körben szólította fel név szerint a rendet zavaró képviselőt. (Ebben a momentumban is a rendiség maradványai érezhetők: a nemesek méltósága ne sérüljön meg, ezért először nem a nevükön figyelmeztették.)

A főrendi tábla jegyzőinek a feladatai megegyeztek a képviselőház jegyzőjével.

I. 3. A kormányforma kérdése

Az 1848. áprilisi átalakulást megalapozó alkotmányos törvények Magyarországon meghonosították a(z) – alkotmányos és – parlamentáris monarchiát.

Alkotmánytörténetünkben a parlament szerepe soha nem volt ekkora, és a Habsburgoktól ennyire független. A magyar legislatíva kezében volt a törvényalkotás joga, az uralkodó csak ezek végrehajtására, vagy halaszthatatlan esetben adhatott ki rendeleteket.

A végrehajtó hatalom a parlament irányába felelőssé vált, ez a miniszteri ellenjegyzésben, a miniszterek és a minisztérium Ház előtti felelősségében manifesztálódott; tehát az uralkodó intézkedései csakis akkor voltak érvényesek, ha alkotmányos keretek között születtek (formális oldal), és nem ütköztek semmilyen alkotmányos normába (materiális oldal). Ez adta a *parlamentáris* jelzőt e kormányformának.

Az államfői tisztség (méltóság) örökletessége végett *monarchia* volt. Az uralkodó aktusai alkotmányos keretek közé kerültek. A trón megöröklésén túl, az uralkodói méltóság betöltéséhez szükség volt formális közjogi aktusokra is, mint például a koronázási ceremónia.

I. 4. Az ország függetlensége

Magyarország az április törvényekkel független állammá vált, és Ausztriához csupán az uralkodó kötötte, így az államok közötti kapcsolat perszonalunió volt.

Ennek a függetlenségnek később az volt a jelentősége, hogy az uralkodó által még 1848 nyarán indított visszacsatolási kísérletek Magyarország szuverenitását sértették. Ugyanis ha hipotetikusán különválasztjuk a magyar királyt és osztrák császárt, akkor az osztrák uralkodó, osztrák és más nemzetiségű seregekkel sértette meg Magyarország függetlenségét. Így idegen hatalom tört országunkra, amely abszolutikus törekvésekkel mellőzni akarta az alkotmányos intézményeket.

A XXI. tc. Magyarország jelképeit, így a trikolorot és a címert fel-, illetve visszaállította, ami államtanilag szintén jele annak, hogy a Magyar Állam ekkor független „önálló” állam volt.

I. 5. Összegzés

Elmondható, hogy a rendi monarchiát felszámolta az 1848-as alkotmányozási reform, és már nem a rendekkel, kik előjogaik által kerültek hatalmi pozícióba, hanem a nép által, a „nép hatalma” útján megválasztott képviselőkkel kellett az uralkodónak kompromisszumra jutnia. Ez a fejlődés mondhatni szerves volt, mert az 1790–1791-es törvényekkel már létrejött az alkotmányos monarchia a Magyar Királyságban.

Említést érdemel, hogy a népképviselési parlament kialakításában visszacseng Rousseau népszuverenitás teóriája, ami a modern alkotmányosság elengedhetetlen kelléke. Persze ez csak az alsótábla esetében igaz, mivel a főrendi tábla megőrizte feudális vonásait.

A népképviselési elv következtében a közigazgatás átszervezése is szükségessé vált, de ez csak részben valósult meg a szabadságharc kitörése végett.²²

Mivel az államfői méltóság örökletes és nem választáson alapult, továbbá egyszemélyi, így egyértelműen monarchiáról van szó. Az uralkodót távollétében a nádor-helytartó helyettesítette. Fábiánné Kiss Erzsébet szerint az uralkodó és nádor-helytartó kettőssége magában rejtette azt a lehetőséget, hogy a két ország közötti perszonális

---

²² F. Kiss (1987) 237. o.

kapcsolat is megszűnjön, azzal, hogy a teljhatalmú helyettes átveszi az uralkodó szerepét.²³ Perszonális szakításra példa az 1849. április 14-i detronizáció.

Az államfő és a kormányzat viszonyában elmondható, hogy az államfő választotta és nevezte ki a kormányfőt, a kormányfő javaslatára a minisztereket, akik nem volt szükséges, hogy képviselők is legyenek.

A király és az országgyűlés kapcsolata abban releváns, és attól alkotmányos, hogy a hatáskörök és feladatok megosztásával a parlament által alkotott törvényekkel lehetett az országot kormányozni, mivel az uralkodói prerogatívát visszaszorították, és rendeleteket csak a törvények végrehajtására adhatott ki. Ez annyival lett parlamentárisabb formába öntve, hogy egy felelős miniszter ellenjegyzése is szükségessé vált az érvényességéhez. Az államfő országgyűléssel szembeni jogai korlátozottá váltak, így a parlament demokratikus működése megkezdődhetett történelmünkben.

A miniszterek felelősségévé vált, hogy a király által kibocsátott aktusok az alkotmányos követelményeknek megfeleljenek. Továbbá felelősek voltak a maguk által kibocsátott aktusokért is. A miniszteri felelősség a királyi tanácsosok felelősségében már ott rejtőzött, és abból bontakozott ki,²⁴ ott gyökerezett az 1507. évi VII. tc-ben.

Szabad György szerint az 1848. évi III. tc-vel megalkotott felelősség, megfelel a kor európai viszonyainak.²⁵ A parlamentarizmus további jele volt, hogy a törvényhozó illetve a végrehajtó hatalmat elválasztották egymástól, és parlamenti kontroll alá vonták az executívát, egyfajta egyensúlyt teremtve, hogy a politikai akaratképzést önállóan egyik hatalmi tényező se vindikálja magáénak.²⁶

Az első demokratikus népképviselői választásokat megelőzően már kialakult két pártképződmény, a konzervatív és ellenzéki, de az első felelős magyar kormány – a Batthyány-kormány – pártok feletti volt – írja Mezey Barna.²⁷ A XIX. század utolsó negyedére már konkrét pártok is létrejöttek.

Magyarországon ezzel megjelent a modern demokrácia csírája, mely kibontakozni csak a kiegyezést követően tudott.

---

²³ FÁBIANNÉ KISS ERZSÉBET: *A kormányzat szervezeti változásai 1848-ban*. 232-233. o. [továbbiakban: F. Kiss (1998a)];

²⁴ Mezey (1999) 80. o.

²⁵ Szabad 96. o.

²⁶ Mezey (1999) 71. o.

²⁷ u. o. 77-78. o.

II. AZ ORSZÁGOS HONVÉDELMI BIZOTTMÁNY KORSZAKA

II. 1. A Bizottmány megalakulása

A ország számára 1848 tavaszán kialakított alkotmány nem volt kedvére az uralkodónak, és elfogadása is kényszerűségből fakadt, bár a magyar nemzet nem szándékozott visszaélni ezzel a lehetőséggel, csupán önállóságát akarta elérni, elsősorban a belső igazgatás területén.

A császári seregek augusztusi győzelme olaszföldön V. Ferdinándot arra inspirálták, hogy a Magyarországnak adott függetlenséget visszavegye. Az államfő törekvései voltak, hogy a külügy, a hadügy, a pénzügy és a kereskedelemügy újra közösen intéződjék, az ő irányítása alatt. Augusztus 31-én István nádor-helytartóval leiratban közölte, hogy a magyar had- és pénzügyminisztériumot be kell olvasztani a bécsi központi minisztériumba. Ez a perszonalunióvá redukált államkapcsolatból visszalépést jelentett a reálunió irányába. Batthyány és száz képviselő diplomáciai úton próbáltak az udvar kapuján kopogtatni, de eredménytelenül. A nyár végén kezdődő császári intervenció az áprilisi alkotmány rendelkezéseit sértették, így V. Ferdinánd letért az általa is szentesített alkotmányos útról. A császár céljai eléréséhez először a Délvidék magyarellenes felkelőit uszította Magyarországra, élükre alkotmányellenesen Jellasicsot nevezte ki, ugyanis hiányzott a miniszteri ellenjegyzés. Még 1848 tavaszán és nyarán több aktusa is volt az udvarnak, hogy a hadügyi igazgatás ezek után nem az Udvari Haditanács, hanem a magyar hadügyminiszter alá tartozik (a magyar honvédség, az ország területén lévő hadi készletek). Ezekkel a döntéseivel is szembefordult az uralkodó.

Batthyány és követői az uralkodóval való megegyezésre törekedtek. Bár Kossuth még a szeptember 11-i ülésen a képviselőket lojalitásra kérte a királlyal szemben,²⁸ és a 16-i diétán Batthyányt is támogatásáról biztosította,²⁹ hogy maradjon a minisztérium élén; végül az ország függetlenségéből és alkotmányos berendezkedéséből nem engedvén, kitartott a teljes szakítás mellett. E nézeteit Szemere Bertalan belügyminiszter osztotta leginkább.³⁰

²⁸ *Közlöny*, 1848. IX. 13. 96. sz.

²⁹ *Közlöny*, 1848. IX. 19. 102. sz.

³⁰ EMBER GYÖZŐ: *A Honvédelmi Bizottmány*. 150. o. [továbbiakban: Ember];

Kossuth a nemzetgyűlés szeptember 15-i ülésén azt a javaslatot tette, hogy a Ház küldjön ki egy bizottságot, amely a katonai ügyek felől információt gyűjt, tájékoztatja a képviseleti szervet, és ha kell, meghozza a szükséges intézkedéseket. A képviselőház a szeptember 21-i ülésén hirdette ki az OHB megalakulását. Batthyány ellenezte Kossuthnak a bizottmány létrehozására irányuló törekvéseit, mivel érezte, hogy Kossuth végrehajtó hatalommal akarja azt felruházni. Kossuthnak nem a hatalom megszerzése volt a célja hanem, ha az uralkodó és a nemzet szakít egymással, akkor legyen, aki a kormányzást át tudja venni és az ország függetlenségét meg tudja védeni az áprilisi alkotmány szellemében. Szeptember 25-én a felsőház is egy háromtagú bizottságot hozott létre, mely a képviselőház által létrehozott Bizottmány csökkentett létszámú alteregója volt.

Jellasics betörésének köszönhetően Batthyány és kormánya szeptember 11-én lemondott, ezután ideiglenes miniszterelnökként tevékenykedett tovább. Szeptember 25-én a nádor-helytartó közölte Batthyányval, hogy az uralkodó nem nevezi ki újra miniszterelnöknek. A király 25-én teljhatalommal ruházta fel, és királyi biztosnak nevezte ki Lamberget, és küldte hazánkba. A – teljhatalmú – királyi biztos intézménye a magyar jogban ismeretlen volt, és a kinevezés ellenjegyzéssel sem volt ellátva, így törvénysértő volt ezen aktus.³¹ Szeptember 26-án helytartót is kinevezett V. Ferdinánd, de itt sem vette igénybe a miniszteri ellenjegyzést.³²

Ezek a kinevezések érvénytelenek voltak alkotmányjogilag, így a hatalom továbbra is az országgyűlés és a felelős minisztérium kezében volt. Ráadásul Majláth György országbíró helytartónak való kinevezése sértette a nádori cikkek 10. pontját, illetve – igaz itt csak látenszen van szabályozva – a III. tc. 3. §-át, miszerint csak a nádor viselhetette e tisztséget.³³ Kossuth javaslatára a Ház 27-én éjjel összeült és kimondták, hogy a királyi rendeletek törvénytelenek, így a kinevezéseket nem fogadják el, továbbá e határozat végrehajtásával a Bizottmányt bízzák meg.³⁴ Az országgyűlés 28-án a rend és a béke fenntartására a miniszterelnök visszatértéig a Bizottmány hatáskörét tovább bővítette, így a nemzetgyűlés magához vonta a végrehajtó hatalmat – a miniszterelnök távollétében –, amit a Bizottmányán keresztül gyakorolt a továbbiakban.

---

³¹ Beér – Csizmadia 72-73. o.

³² Ember 154-155. o.

³³ Szabó (1999) 86. o.

³⁴ *Közlöny*, 1848. IX. 30. 112. sz.

II. 2. Az OHB működése december 2-ig

Az OHB szeptember 27-28-i végrehajtó bizottsággá – később hatalommá – alakulása során fel lehet tenni a kérdést jogszerű volt-e. A válasz erre az, hogy igen, mivel az államfő – mint magyar király – nem tartotta magát az 1848. évi III. és IV. tc-hez. Az uralkodó alkotmányellenes tevékenysége a képviselőházat arra készítette, hogy létrehozzon egy kiküldött bizottságot, melynek feladata volt, hogy a képviseleti szervet tájékoztassa a katonai eseményekről. Az OHB legitim volta abban állt, hogy a népképviseleti szerv egyik bizottságaként látta meg a napvilágot és később, amikor a Batthyány-kormány lemondását követően a király nem nevezett ki új miniszterelnököt, a Ház magához vonta a végrehajtó hatalmat, amit bizottságán, azaz a Bizotmányon keresztül gyakorolt. A parlamentnek ez jogában állt, mert a népképviseleti elvnek megfelelően a nép által felruházva a legfelsőbb államhatalmi szerv volt. Persze a nemzetgyűlés e döntéseit és intézkedéseit az áprilisi alkotmány keretei között gyakorolta.

A Bizotmány működésének az elején még az ideiglenességét hangoztatva a rendeleteire az alábbi formulát helyezték: „*a miniszterelnök távollétében.*”³⁵ Az ideiglenesség „hite” október elejére szertefoszlott.

Az uralkodó által október 3-án kibocsátott manifesztum a magyar országgyűlést feloszlatta, az országot hadi törvények alá helyezte, Jellasicsot kinevezte teljhatalmú biztosává, illetve Magyarországon és a kapcsolt részeken állomásozó seregek főparancsnokává.

Szabó István tanulmányában³⁶ elnapolásról ír, s abban igaza is van, hogy a prorogálás nem ütközött az 1848. évi IV. tc. 6. §-ba, de amiben téved, hogy a forrás, amire hivatkozik³⁷ feloszlatast említ, továbbá az október 3-i Királyi Kiáltvány is „*[f]eloszlatast*”³⁸ ír. Mivel az összes forrás,³⁹ – kivéve Szabót, – és a manifesztum is feloszlatastról ír, így én is követem ezen álláspontot.

Ez az uralkodói leirat törvénytelen volt, hiszen formailag hiányzott a miniszteri ellenjegyzés róla, materiálisan pedig a képviseleti szerv feloszlataása volt jogellenes az 1848. évi III. tc. 3. §-a alapján. A IV. tc. 6. §-ában foglaltak szerint, az uralkodó a

---

³⁵ Ember 155. o.

³⁶ Szabó (1999) 87. o.

³⁷ Hivatkozása: Beér – Csizmadia 73. o.

³⁸ *Pesti Hírlap*, 1848. X. 9. sz.

³⁹ Például: Beér – Csizmadia 73. o.; Ember 156. o.;

parlamentet nem oszthatta volna fel míg „*az utolsó évrőli számadásnak, és következő évi költségvetésnek*” az elfogadása meg nem történt.

Közben jogtalanul kinevezett miniszterelnök, Récsey Ádám a manifesztumot ellenjegyezte igaz, de érvénytelen volt, ezért később a parlament felelősségre is vonta az III. tc. alapján. Az uralkodó nemcsak az áprilisi törvényekkel, hanem a Pragmatica Sanctióval is szembe szegült, mivel nem tartotta meg a koronázási esküt, a hitlevelben foglaltakat. V. Ferdinánd koronázásakor hitlevelében deklarálta, hogy a magyar nemzet jogait, szabadságát és szokásait megtartja, és megóvjá.⁴⁰

A Ház ennek ellenére nem reagált trónfosztással a törvénytelen felosztatására, de nem tett az uralkodói döntésnek eleget, – lehetőség szerint – alkotmányos síkon tovább folytatta működését.

Ezzel a rendelkezésével az uralkodó és a kamarilla nyíltan szembeszállt, – vagy ahogyan az osztrák Friedjung írta,⁴¹ – egyenesen hadat üzenet Magyarország számára.

Az október 3-i manifesztumot követően az osztályok élén a hadügyet kivéve államtitkárok álltak, bár már a miniszterek lemondását követően ténylegesen vezették a szaktárcákat. Formálisan a Bizottmány tagjai lettek, mint szakmai (ágazati) vezetők. A manifesztum megszületését követően nem lehetett a királyra számítani, nádor-helytartó és minisztérium nemlétében jól jött a Bizottmány, így a parlament könnyen tudta a kormányt pótolni, amit október 8-án deklarált is.

Október 8-ára kifejeződött az OHB hatásköre, amikor is az országgyűlés kimondta, hogy a Bizottmány „*minisztériumot pótló helyettes hatalommá*”⁴² vált. Elnöke, Kossuth Lajos pedig jogot kapott arra, hogy az OHB teendőit jelölje ki, és tagjait aszerint igazgassa. A novemberi kormányalakítási kísérletek kudarcát követően a feladatokat Kossuth, mint a Bizottmány elnöke rendelettel osztotta fel a tagok között.

Ez a megoldás, hogy a legislatíva és executíva egybeolvad, inkább diktatórikus volt, mint parlamentáris.⁴³ Ember Győző szerint már-már teljhatalmú intézmény volt a Bizottmány.⁴⁴ Szemere Bertalan ezt írta: „[...] *a bizottmány a jelen állapotában sem maradhat. Ez dictatura* [...]”⁴⁵.

---

⁴⁰ 1836. évi I. tc.

⁴¹ Idézi: Beér – Csizmadia 73. o.

⁴² MEZEY BARNA: *Minisztériumot pótló helyettes hatalom*” (*Különleges kormányforma a magyar alkotmányfejlődésben: a Honvédelmi Bizottmány*). 226. o. [továbbiakban: Mezey (2001)];

⁴³ u. o. 227. o.

⁴⁴ Ember 156. o.

⁴⁵ BARTA ISTVÁN (szerk.): *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén II. rész.* 510-511. o. [továbbiakban: Barta (1953)];

Az OHB az országgyűlés egyik bizottságaként tartozott felelősséggel a Ház irányába, de ez nem az a parlamentáris politikai felelősség volt, mely az elválasztott törvényhozói és végrehajtó hatalmat összeköti. „Az itt emlegetett kapcsolat – írja Mezey Barna – azonban nem a parlamentáris rendszerek felelős kormányának felelőssége, hanem a Ház kiküldött bizottmányának természetes és közvetlen alárendeltsége a Ház akaratának.”⁴⁶ A felelősséget csak a trónfosztást követően állították helyre, viszont a diétának megvolt a joga, hogy a Bizottmány döntéseit helyben hagyja, vagy érvénytelenítse.

A Bizottmány mindennap 9 és 14 óra között, illetve 17 és 22 között ülésezett, ez a novemberi szervezeti átalakulást követően vasárnap délelőttre változott. Ezek után, ha valamely tag kérte, soron kívül rendkívüli ülést is összehívhattak.⁴⁷ Az ülésekről jegyzőkönyv nem készült.

Döntéseiket együttes megvitatást követően szótöbbséggel hozták. A kollegialitás hátrányos volt. Kossuth javaslatát miszerint a döntések meghozatalához legyen elég az elnök és két tag,⁴⁸ a Ház nem fogadta el, viszont a Ház kérése volt, hogy a kollegialitás hátrányait elkerülendő, a feladatokat a tagok közt – szakmailag – megosztva lássák el. Ez lényegében a minisztériumoknál kialakult munkarendre való átállást – visszaállást – jelentette, azaz az országgyűlés az egyszemélyi, de felelős döntést proponálta, mint miniszteriális: a Bizottmány tagjait a miniszteri felelősséghez hasonlatos felelősséggel felruházva működjön tovább az OHB.⁴⁹ Ezzel a megoldással az executíva hatékonyságának a növekedését kívánták elérni. A miniszteri felelősség nem valósult meg a Bizottmány keretein belül, s talán Kossuth pont ezért vonakodott a Bizottmányi tagokat minisztereknek, a Bizottmányt pedig minisztériumnak nevezni.

A kollegialitás hátrányait levetkőzendő a parlament november 20-án felkérte Kossuthot kormányalakításra. Ez a terv személyi kérdések miatt kudarcba fulladt, viszont a munka hatékony ellátása érdekében – a Háztól még október 8-án kapott felhatalmazás alapján,– kijelölte az elnök és a tagok feladat- és hatáskörét.⁵⁰

Az elnök illetve az elnöki iroda folyamatos működése végett az OHB munkája háttérbe került. Kossuthnak ahhoz is megvolt a joga, hogy a meglévő ügyköröket összevonja, vagy megossza, illetve új ügyköröket meghatározzon, továbbá ő állapította meg azon ügyeket is,

---

⁴⁶ Mezey (2001) 228. o.

⁴⁷ MOL OHB 1848. 3972. sz.

⁴⁸ *Közlöny*, 1848. X. 10. 122. sz.

⁴⁹ Ember 161-163. o.; Szabó (1999) 90. o.

⁵⁰ Beér – Csizmadia 75. o.

amelyek az OHB testületi ülése elé kerültek. Így egy fordított helyzet alakult ki a kormány és a Bizottmány működése között, ugyanis míg az előbbi testületileg, addig az utóbbi esetében Kossuth, személyesen döntött a legfontosabb kérdésekről.⁵¹

Egyes szerzők szerint az OHB metamorfózisa kudarcot vallott.⁵² További szerzők – elsősorban Ember Győző – megítélése, hogy az OHB átalakulása sikeres volt: „A bizottmány működése így hasonlóbb lett a korábbi minisztériuméhoz. A tárcák vezetésével megbízott bizottmányi tagok minisztereknek feleltek meg, a heti bizottmányi ülések minisztertanácsoknak.”⁵³ Az álláspontom köztes azzal, hogy Kossuth – illetve az elnöki iroda – hatáskörét növelte meg az átszervezés, ami a kormányzati hatékonyság javulását eredményezte, ez e tekintetben sikernek tudható be, de a miniszteriális működést nem állította helyre.

II. 3. A Bizottmány a tróncserétől 1849 tavaszáig

Az osztrák seregek Pest felé közeledtek, ezért – elsősorban Kossuth kezdeményezésére – az országgyűlés december 31-én határozott a törvényhozó, a végrehajtó és az igazságszolgáltató szervek Debrecenbe költöztetéséről.⁵⁴ Emiatt az állami hivatalok januárra alacsony létszámmal működtek az ideiglenes fővárosban.⁵⁵

A Debrecenbe költözést követően az OHB nevében szinte kizárólag Kossuth rendelkezett. „[V]oltaképpen Kossuth maga kormányozta az országot a szabadságharc kezdetétől egészen annak végéig.”⁵⁶

Véleményem szerint a kossuthi hatalomkoncentráció részben igaz csak, mivel szerintem három szakaszra osztható Kossuth „uralma” a szabadságharc alatt:

Első: Az OHB szeptemberi létrejöttétől a novemberi átalakulásig mindenképpen egy kollektív munka figyelhető meg. A kollektivitáson itt értem azt, hogy a Bizottmány tagjaival még ezen intervallumban több kompromisszumra kellett jusson Kossuth, gondoljunk csak a személyes konfliktusokra, vagy a politikai nézet különbségekre a Bizottmányon belül.

⁵¹ Ember 162-164. o.; Szabó (1999) 92. o.

⁵² Például: F. Kiss (1987)

⁵³ Ember 163. o.

⁵⁴ 1848. XII. 31-i ülés jkv; *Közlöny* 1849. január 14. 1. sz.

⁵⁵ F. Kiss (1987) 97. o.

⁵⁶ Ember 165. o

Második: A novemberi metamorfózist követően egy feladat- és hatáskör koncentráció figyelhető meg az elnök és az elnöki iroda működése körül, amikor a legrelevánsabb ügyköröket Kossuth magához vonta. Ekkor a legerősebb Kossuth „hatalma”, ami a kormányforma provizórikusságának, quasi rendezetlenségének következménye, de ezen „hatalom” szükséges is volt a hadi állapot végett.

Harmadik: A kormányzói méltóság elnyerésével Kossuth korlátozott hatalomhoz jutott, ugyanis ez a hatalom alkotmányosabb működést produkált a kormányzóelnök és a kormány között, mivel visszaállította a miniszteri ellenjegyzést, a miniszteri és a kormány felelősséget.

Kossuth élesen soha nem szegte meg az alkotmányos „játékszabályokat”, és többször is hangoztatta hatalmának ideiglenességét. Igaz egyeduralom irányába mozdult el az elnöki tisztt, de Kossuth a parlamentarizmus híveként, annak térénumában kezelte az ország sorsát. F. Kiss Erzsébet „*elnökcentrikusnak*”⁵⁷ nevezi az OHB működését a kossuthi hegemonia végett, ami álláspontom szerint szerencsésebb elnevezés, mint Kossuthot diktátornak nevezni; már azért is, mert tisztában volt azzal, hogy a Bizottmány felett ott állt az országgyűlés.⁵⁸

Figyelmet érdemel, hogy forradalmi helyzetekben – vagy rendkívüli jogrend idején – egy ország vesztét okozhatja, ha annak az igazgatása akadozik, így az OHB szervezetének és működésének miértje máris értelmet kap. „*A válságos időszakra ugyanis a végrehajtó hatalom koncentrálása volt szükséges.*”⁵⁹ Viszont a hatalom koncentrációhoz a Ház a bizalmát adta, ami elengedhetetlen a parlamentarizmus térénumában.

A tróncsere vetett fel kérdéseket, mivel V. Ferdinánd a trónról 1848. december 2-án lemondott, s Ferenc József vette át helyét. Ezt az államfői lemondást a magyar országgyűlés csak december 7-én fogadta el, mint szuverén államhatalmi tényező. A tróncserevel magyar oldalról az volt a probléma, hogy Ferenc József Magyarország – közjogi – szokásait és az áprilisi alkotmányt félredobva kezdte meg Hunnia felett az uralkodást. E közjogi beiktatásra – mely a királyt a magyar trón betöltésében legitimálja – hat hónapja lett volna az uralkodónak. V. Ferdinánd megkoronázásakor az alábbi esküt tette:

---

⁵⁷ F. Kiss (1987) 90. o.

⁵⁸ Például: *Közlöny*, 1849. III. 30. 66. sz. Kossuth beszéde.

⁵⁹ Szabó (1999) 86. o.

„Először: Hogy a régóta megállapított királyi trónöröklésen fölül szigorúan és szentül megtartandjuk [...] Magyarország [...] szabadságait, mentességeit, kiváltságait, szabályait, közös jogait, törvényeit és szokásait, [...]”

Ötödször: Amint fentebb az 1. pontban foglaltatik [...] Örököseink és Utódaink, az utjonnan koronázandó jövődöbéli örökös királyok, kötelesek lesznek ezen hitlevélbeli biztosítások elfogadását előre bocsátani és arra az esküt letenni.”⁶⁰

A szövegből kiolvasható, hogy Ferenc Józsefnek is be kellett volna tartani – az ekkor már három uralkodót is megélt – az 1791. évi III. tc-et a koronázási esküről. Mivel e közjogi formalitásokkal nem élt Ferenc József, nem tekinthetjük törvényes királyunknak, így csak interregnumról lehet szó.

Kossuth december 7-én elhagyta a „király és a haza nevében” formulát egyes kinevezésekről, ami F. Kiss Erzsébet szerint felért egy függetlenségi nyilatkozattal.⁶¹

A felelősség kérdését orvosolandó Halász Boldizsár képviselő 1849 februárjában benyújtott egy törvényjavaslatot, mely a miniszterekre vonatkozó felelősséget kiterjesztette volna az OHB tagjaira is. A képviselő ugyanis veszélyesnek tartotta, hogy nem volt elkülönülve a kormányzat attól, aki által kormányoz.⁶² Végül még a napirendi pontok közül is törölték a javaslatot.⁶³

A kápolnai vereség miatti győzelmét Windisch-Grätz büszkén jelentette az udvarnak, a császár ezek után kiadta 1849. március 04-én Olmützben az oktrojált alkotmányt. Azonban ezt hatálybaléptetni csak Haynau tudta 1849 októberében.

Az oktrojált alkotmány Hunnia függetlenségét megszünteti; mivel az osztrák alkotmány 1. §-a értelmében Magyarországot beolvasztotta a birodalomba, s tartományként kezelte volna. Sőt a 71. §-a hatályon kívül helyezi a magyar alkotmányt:

„71. § A magyarországi királyság alkotmánya annyiban tartatik fenn, hogy azon szabályok, melyek ezen birodalmi alkotmánnyal nincsenek összhangzásban, erejüket veszítik, [...]”⁶⁴

Magyarország végrehajtó hatalmát is sértette a birodalmi alaptörvény X. fejezete, ami a birodalmi és tartományi végrehajtó hatalmat szabályozta.

⁶⁰ Beiktatta az 1836. évi I. tc.

⁶¹ F. Kiss (1987) 93-94. o.

⁶² u. o. 94-95. o.

⁶³ Beér – Csizmadia 367. o.

⁶⁴ BÉLI G. – BÓDINÉ BELIZNAI K. – FÖGLEIN G. – HORVÁTH A. – MÁTHÉ G. – MEZEY B. (szerk.) – POMOGYI L. – TÓTH B.: *A magyar jogtörténet forrásai* 374. o. [továbbiakban: Mezey (2000)];

A független felelős magyar miniszterekről nem rendelkezik, mivel Magyarország mint koronatartomány helytartói kormányzást kapott. A végrehajtó hatalom kizárólag a császárt illette.

További problémát vetett fel, hogy a birodalmi alkotmányt magyar felelős miniszter nem látta el ellenjegyzéssel, ezért érvénytelennek kell posztulálnuk ezen osztrák alaptörvényt.

II. 4. Az OHB feladat- és hatásköre

A kollegiális-képviselési kormányformát, a forradalmi időszakokban Európa szerte alkalmazták,⁶⁵ a Bizottmány is ilyen volt.

Az OHB képes volt arra, hogy államfői és miniszteri feladatokat lásson el.

A Bizottmány feladat- és hatásköre megegyezett a minisztériuméval, de nagyobb önállósággal rendelkezett, mivel csak és kizárólag az országgyűlésnek volt felelős, de csak (köz)jogilag, politikailag nem. Az OHB e felelőssége is csupán formai volt, mivel az országgyűlés a legtöbb esetben csak nyugtázta a kormányzati szerv intézkedéseit. Ily módon közel teljhatalommal bíró testület vált a Bizottmányból. Mint a kormányzati szerv elnöke, annak tevékenységét, a tagjainak feladat- és hatáskörét maga Kossuth rendezte, és ennek során a döntő szó mindig az övé volt.

E quasi teljhatalom korlátozott, illetve kontrollált volt, mivel a végső döntés *de iure* végig a Ház hatáskörében maradt. Így mondhatni, hogy e forradalmi kormányzás csúcán a parlament állt, de a kormányzást *de facto* az OHB végezte.

Külön, a bizottmány egy tagját nem hívhatta vissza az országgyűlés, mert a szervezeti és személyi kérdések a Bizottmány elnökének a hatáskörében voltak – az októberi felhatalmazás alapján. Az elnök menesztése így egyet jelentett a Bizottmány visszahívásával.

Államfői feladatok: A Honvédelmi Bizottmány államfői feladatai közé tartozott „*a katonai kinevezések, az állami tisztségviselők megbízása, az országos biztosok kiküldése, kormányalakítási tárgyalások folytatása, népfelkelés elrendelése, pénzügyi intézkedések, a főfelügyeleti jog realizálása.*”⁶⁶ E feladatok nem tűrtek halasztást, valakinek el kellett

---

⁶⁵ Mezey (2001) 223. o.

⁶⁶ Mezey (2001) 223. o.

látnia ahhoz, hogy az állami működés olajozottan folytatódhasson ilyen rendkívüli állapotban is.

A kinevezésekre a hadügy az alábbi szöveget helyezte el: „*Őfelsége utólagos jóváhagyása reményében*”.⁶⁷ Ez a formula a december 2-i trónváltásig került alkalmazásra, és ez is jele volt a provizórikusságnak.

Azon felségjogok, melyek nem tartoztak a Bizottmány hatáskörébe, az országgyűlés – mint a legfőbb államhatalmi szerv – jogkörében maradtak.

Végrehajtó feladatok: Az OHB az ország legfontosabb államigazgatási szervévé vált, és rendkívül széles hatáskört bírhatott magáénak, mivel hatásköre csak általánosan volt megfogalmazva: minden olyan intézkedés megtételére jogosult volt, ami az ország érdekében állt. A Bizottmány rendelkezett mindazokkal a jogokkal, amelyekkel a miniszterelnök, a miniszterek, és a minisztertanács.

Az OHB végrehajtó feladatai közt kiemelkedő volt a hadügyi igazgatás. A feladatok ellátása végett, az OHB és a minisztériumok rendeleti úton kormányoztak.

A Bizottmánynak az államtitkárok által közvetlen kapcsolata volt a minisztériumokkal, továbbá minisztériumi tisztviselők is segítették az OHB munkáját, így a szaktárcák folyamatosan működhettek a miniszterek lemondását követően is. A hatáskörök elosztását az OHB (azon túl, hogy joga volt magához vonni vagy leadni bizonyos feladatokat), és a szakminisztériumok között a gyakorlat alakította ki.

Novemberben az ágazati feladatokat Kossuth – egy rendeletével – a Bizottmány tagjai között felosztotta az októberi felhatalmazás alapján. Az államtitkárok kivételével már nem volt szükség a minisztériumi tisztviselőkre a Bizottmányban, ezért visszakerültek a minisztérium berkeibe.⁶⁸ Az OHB tagjai a rájuk bízott területen személyzeti és szervezeti kérdésekben önállóak voltak, de a politikai kérdéseket előbb a Bizottmány keretein belül kellett megvitatniuk. Persze az elnök minden iratba betekinthezett, és minden ügybe beavatkozhatott.⁶⁹ A miniszterelnökség és a király személye körüli minisztérium a Bizottmányba olvadt. A novemberi átalakulást követően az adminisztratív feladatok a minisztériumokhoz kerültek, könnyítve az OHB munkáját. A metamorfózist követően az alábbi szaktárcák működtek:

---

⁶⁷ HERMANN RÓBERT: *A politikai és katonai vezetés viszonyának jogi aspektusai 1848-1849-ben*. 240. o. [továbbiakban: Hermann];

⁶⁸ Ember 162. o.

⁶⁹ F. Kiss (1987) 90. o.

- rendőri és postaügy;
- hadügy;
- pénzügy;
- polgári közigazgatás, hadsereg élelmezése és felruházása;
- igazságügy;
- ipar, kereskedelem és közgazdászat.

Az elnöki feladatokon túl Kossuth magának tartotta meg a legfontosabb ügyeket. Az, hogy mi minősül elnöki feladatnak maga Kossuth határozta meg, és „*sem a képviselőház, sem a bizottmány nem rendelkezett*”⁷⁰ e kérdésben. Kossuthnak volt rendeletalkotási joga is.⁷¹ Kossuth elnöki teendőit az elnöki iroda segítette, s az elnök illetve az elnöki iroda tevékenysége mögött a Bizottmány jelentősége csökkent.⁷²

II. 5. A parlament működése 1848. szeptember végétől a trónfosztásig

A Ház V. Ferdinánd lemondását csak december 7-én deklarálta, mivel magáénak vindikálta az államfő személyében bekövetkező változashoz való hozzájárulás jogát. Ekkor, december 7-én a parlament *kiáltvánnyal* fordult a magyar és Európa népeihez, melyben a Habsburg dinasztia alkotmányellenes és törvénytörő viselkedését tárja fel, hogy a hűség, nem a magyar féltől ered.⁷³

A Ház elsősorban *országos határozatokat* alkotott a törvények helyett, amihez nem kellett uralkodói aktus. A *törvények* esetében a szentesítés elmaradt, amit a két ház elnökének, alelnökének vagy jegyzőjének aláírása pótolta. Az országos határozatokat szintén mind a két háznak el kellett fogadnia, illetve – legtöbbször⁷⁴ – a képviselőház elnökének és jegyzőjének aláírása kellett ahhoz, hogy érvényesek legyenek. A kiáltványokat a két ház elnöke szignálta.

Tehát a parlament jogforrásai voltak: törvény, országos határozat, kiáltvány (nyilatkozat).

---

⁷⁰ Ember 163. o

⁷¹ MOL OHB 1848. 3285. sz.

⁷² Ember 163. o

⁷³ Beér – Csizmadia 77. o.

⁷⁴ u. o. 37. o.

A jogforrásokat és az ilyen jellegű határozatokat a Közlönyben, illetve falragaszokon tették közzé.⁷⁵

A közjogi aktusok 1848. október 3-tól az uralkodó „*utólagos jóváhagyása reményében*”⁷⁶ születtek, de december 2-át követően elhagyták ezt a formulát. A törvényhozás az uralkodó és a parlament közös joga volt, de a december 2-i trónváltás után a felségjogok az országgyűlés kezébe kerültek.⁷⁷

A parlament működése folytatódott, de december végére a háborús helyzet következtében felmerült, hogy az országgyűlés feloszlik. Kossuth javaslatára Debrecenbe költözött a képviseleti szerv, mégpedig azért, hogy a nemzetet a választottjai képviseljék továbbra is.⁷⁸ Arról, hogy az országgyűlés, a kormány és a törvényhatóságok Debrecenbe költözzenek a parlament két háza együttes ülésen döntött december 31-én.⁷⁹

A képviselőház első debreceni ülését 1849. január 9-én tartotta, ekkor a felsőtábla nem volt határozatképes.⁸⁰

A Ház január 13-án hozott határozatában megfogadta, hogy feltétel nélküli megadásra nem hajlandó, és az ország függetlenségét és alkotmányát megőrzi.

A politikai bűnösök (kémkedés, hazaárulás) felelősségre vonása végett 1849. február 13-án elfogadták az első törvényt, a véstörvényt, és még aznap ki is hirdették. Összesen két törvény született úgy, hogy nem volt perszonifikált államfője Magyarországnak (1849:I. tc. a véstörvény és a II. tc. a trónfosztásról).

Tartalmi oldalról e törvény létrehozta a rögtönítélő bíróságokat, melyekre azért volt szükség, mert a rendes bíróságok nem voltak képesek ellátni ezeket az ügyeket.

Formailag e törvény megalkotása során látható, hogy az országgyűlés a felségjogokat magáénak vindikálta, ellenben azzal a felfogással, hogy e jogokat csak a trónfosztás után kapta vissza. Érvényességi kellékként a képviselőházi alelnök és jegyző írta alá e törvényt.

Az OHB felelőssége diffúz volt és ennek következtében valódi felelősök nem voltak.⁸¹ Az OHB intézkedései az országgyűlés kontrollja alatt álltak, ez azt jelentette, hogy a kormányzati szerv aktusait a legfőbb államhatalmi szerv felülbírálhatta, de a valóságban, a legtöbb esetben csak tudomásul vette azokat.

---

⁷⁵ u. o. 38. o.

⁷⁶ Hermann 240. o.

⁷⁷ FÁBIÁNNÉ KISS ERZSÉBET: *A magyar törvényhozás szerkezetének átalakulása*. 91. o.

⁷⁸ Szabad 107. o.

⁷⁹ 1848. XII. 31-i ülés jkv.; *Közlöny* 1849. I. 14-i sz.

⁸⁰ Beér – Csizmadia 80. o.

⁸¹ Szabad 109. o.

Az 1849. március 04-én Olmützben kiadott birodalmi alkotmány a magyar országgyűlést tartományi gyűléssé akarta degradálni, és a törvényhozást a birodalmi gyűlés hatáskörébe utalta, ahová igaz hivatalosak lettek volna magyar követek is, de létszámuk végett érdekérvényesítésben alulmaradásuk volt jósolható.

A birodalmi alkotmány mind formailag, mind tartalmilag ütközött a magyar alaptörvényekkel. Formailag hibás volt, mert nem a magyar törvényhozás által megalkotott és az uralkodó által szentesített törvényről, hanem Magyarországra kényszerített osztrák jogszabályról volt szó.

Tartalmi szempontból például a magyar alkotmánnyal ellentétes volt a birodalmi alkotmány 23. §-a, mely megszünteti a magyar polgárjogot.⁸²

Az olmützi alkotmány következménye a Függetlenségi Nyilatkozat lett.

II. 6. A kormányforma kérdése

A kormányforma kérdése az OHB fennállása alatt érdekes vetületet mutat eklektikus jellege végett.

Minden szerző egyetérteni látszik abban, hogy kollegiális-képviselői kormányformája volt e bő fél esztendő korszaknak.

Az 1825-ös svájci alkotmány által rögzített kollegiális-képviselői kormányforma típushoz hasonlatos volt Magyarországon 1848–1849-ben. Ugyanis hazánkban sem volt meg a politikai felelőssége a Bizottnak, hanem a Ház és annak bizottsága közötti felelősséggel bírt.

A parlamenti kormányzás szimptomái is jelen voltak, ez az OHB létrejötténél érhető tetten, ugyanis a Ház egyik bizottságaként látta meg a napvilágot.

További ambivalens jelet az elnökcentrikus működésben vélhetünk felfedezni, mely a prezidenciális kormányforma működésére emlékeztet – gondoljunk csak az elnöki munka és az elnöki iroda meghatározó szerepére.

Ami megállapítható, hogy az OHB miután parlamenti bizottság volt, 1848. szeptember 21. és október 8-a között parlamenti kormányzás folyt, s az október 8-i felhatalmazást követően lett az OHB kollegiális-képviselői kormányforma.

---

⁸² Mezey (2000) 370. o.

II. 7. Összegzés

Az országgyűlésnek, mint az államhatalom legfelsőbb szervének joga volt bizottságot létrehozni, ez a bizottság lett később az OHB. Mikor az OHB végrehajtó szervvé vált, felmerült a kérdés, hogy ez mennyire volt legitim. Az országnak szüksége volt arra, hogy tovább „működjön”. Ráadásul a király és kamarillája tért el fokozatosan Magyarország alkotmányos szokásaitól és az áprilisi alkotmányától, nyúlt katonai intervencióhoz. Így az ország igazgatásának ellátása végett nem tehetett mást az állami szuverenitás hordozója, mint létrehozott és felruházott egy szervet a kormányzati feladatok ellátásával. Ebből következik, hogy nem az OHB vonta magához a hatalmat.

Az OHB kollegiálisan működött, de 1848 novemberét követően a szakmai feladatok ellátása végett a feladat- és hatásköröket megosztva, már-már teljes értékű kormányként látta el feladatait, melynek az október 8-i felhatalmazás volt az alapja.

A miniszteri és kormányzati – elsősorban politikai – felelősségét nem pótolta a legislatíva és bizottmánya közötti felelősség, de jogilag tekintve nem engedte, hogy abszolút hatalomhoz jusson.

Mint az I. rész 3. fejezetében is említett, illetve az előző fejezetben az 1849. évi I. törvénynél látható volt a népképviselési elv manifesztálódása a magyar államéletben, s alkotmányjogban. A függetlenségi háború idején végig jelen volt ezen elv, melynek segítségével legitimálták a parlament, és így az egész állam működését. Többek között Kossuth is ezért akarta, hogy az országgyűlés költözzön át Debrecenbe, és ne oszlassa fel magát.

Az olmützi alkotmány tekintetében: Ferenc József nem volt törvényesen megkoronázott királyunk. Igaz, hogy ő lett a trón várományosa az örökösödési törvények alapján, de addig nem volt tekinthető magyar királynak, míg a szükséges formalitásoknak nem tett eleget, erre csak a kiegyezést követően került sor.

III. KOSSUTH LAJOS KORMÁNYZÓELNÖKSÉGE: AZ ELSŐ MAGYAR KÖZTÁRSASÁG

III. 1. A második detronizáció és a Függetlenségi Nyilatkozat születése

A magyar történelemben nem először volt példa rá, hogy a Habsburgokat megfosszák magyar trónjuktól. Az első trónfosztás a Rákóczi szabadságharc idején, 1707-ben az ónodi országgyűlés alkalmával történt meg.

A detronizációhoz vezető út már 1848 nyarának végén elkezdődött: az intervencióval, az októberi manifesztummal, a tróncserével, az oktrojált alkotmánnyal. Ettől egy ellentmondás alakult ki „*az uralkodói hatalom és az alkotmányos kormányzás között*”⁸³. A trónfosztás csak a sorozatos alkotmánysértésekre adott reakciója volt Magyarországnak.

Március közepétől – a sajtónak is köszönhetően⁸⁴ – köztársasági hevületű lett a nép, de a parlament nem rendelkezett a kormányformáról a Nyilatkozatban.

Kossuth az OHB előtt már április 12-én közölte tervét a trónfosztásról. Ezt a szándékát indítványozta április 14-én a – debreceni Nagytemplomban – a képviselőház előtt.⁸⁵ Kossuth indítványa a következőket tartalmazta:

- Magyarország független szabad országgá nyilváníttassék;
- a Habsburg-lotharingiai ház trónfosztassék;
- határozza el Magyarország a békés együttélést szomszédaival;
- egy kormányzóelnök és a felelős miniszterek kormányozzák az országot, míg az országgyűlés nem határoz a kormányzati rendszerről.⁸⁶

A képviselőház Kossuth javaslatát még 14-én egyhangúlag elfogadta, Kossuthot kormányzóelnöknek kinevezte, továbbá őt, Gorove Istvánt, Horváth Mihályt, Hunkár Antalt és Szacsвай Imrét nevezte ki a kodifikációra.⁸⁷ Orosz szerint mindez a „tömeg

⁸³ OROSZ ISTVÁN: *A Függetlenségi Nyilatkozat születéséről 150 év távlatából*. 271. o. [továbbiakban: Orosz];

⁸⁴ Például: *Esti Lapok*, 1849. III. 26, 27, 30, 31-i sz.

⁸⁵ Beér – Csizmadia 87. o.

⁸⁶ *Közlöny*, 1849. IV. 15. 80. sz.

⁸⁷ u. o.; Bódiné ettől eltérő neveket említ [BÓDINÉ BELIZNAI KINGA: *A Függetlenségi Nyilatkozat*. (továbbiakban: Bódiné)].

nyomására”⁸⁸ történt. A főrendi tábla még aznap követte a nemzetgyűlés döntését. A Nyilatkozat alapjait a Rákóczi-féle és az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat adta.⁸⁹

Április 14. után a két ház együttes ülése – titkos tárgyalásokat követően – április 19-én elfogadta és kihirdette az 1849. II. törvényt a Függetlenségi Nyilatkozatról, melyben a trónfosztásról, az ország függetlenségéről és kormányzatáról rendelkeztek.⁹⁰ A kormányformát nem szabályozták.

Ezt a döntést a parlamentarizmus és a jogállamiság keretei között csakis az államhatalom legfőbb szerve, az országgyűlés hozhatta meg.

III. 2. Az OHB utolsó napjai és a Szemere-kormány megalakulása

Több forrásban is az olvasható, hogy Kossuth az OHB megkerülésével hirdettette ki a Függetlenségi Nyilatkozatot,⁹¹ bár április 12-én közölte előzetesen szándékát,⁹² de a kollektíva jóváhagyása nélkül jutott el a kérdés a Ház elé. Bódiné Beliznai Kinga Kossuthnak ezt az eljárását *puccszerűnek* nevezi.⁹³ Ez annyiban igaz, hogy a Nyilatkozattal az OHB és tagjai feladata megszűnt és az új kormányra ruházódott át.

A Nyilatkozat kihirdetését követően az OHB jogköre a kormányzóelnökre és az új kormányra szállt át, és léte megszűnt, így a Bizottmány működése végül is április 14-én befejeződött, de az új végrehajtó hatalom csak május 2-án alakult meg.

Az új kormány megalakulásáig Kossuth kérésének ellenére sem látták már el feladatukat az OHB tagjai. Így a kormányzóelnök egymaga kényszerült az ügyek vitelére, melyben irodája és a minisztériumok – államtitkárokkal az élükön – voltak segítségére.⁹⁴

Az új kormányt Kossuth 1849. május 2-án kiadott kormányzóelnöki rendeletével⁹⁵ megalakította, és a tárcákat az alábbiakban állapította meg:

- belügy;
- külügy;
- pénzügy;
- közlekedési;

⁸⁸ Orosz 276. o.

⁸⁹ Bódiné 270. o.

⁹⁰ Beér – Csizmadia 88. o.

⁹¹ Például: Bódiné 268. o.; Orosz 276. o.

⁹² Beér – Csizmadia 89. o.

⁹³ Bódiné 268. o.

⁹⁴ F. Kiss (1987) 116. o.

⁹⁵ *Közlöny*, 1849. V. 3. 95. sz.

- vallás és közoktatási;
- igazságügy.

A Szemere-kormány volt a magyar alkotmánytörténetben az első, amely egyedül a nép által megválasztott nemzetgyűléstől nyerte el a végrehajtó hatalmat. Ember szerint az új kormánynak sokkal nagyobb beleszólása volt a kormányzatba, mint a Bizottmánynak, annak ellenére, hogy a kormányzóelnök most sem engedte ki kezéből a fontosabb ügyeket.⁹⁶ Az egyszemélyi döntés köréből sok ügy a kormány elé került, ez a végrehajtó hatalom hatékony működésére hátrányosan hatott.⁹⁷ További hátrányos tényező volt a hatékonyságra, hogy az új kormány megalakulásával a miniszteri felelősség is helyreállt, ami csak hátráltatta a szabadságharc folyását.⁹⁸

Az OHB okozta parlamentáris deficitet küszöböltte ki az új kormány megalakulása, és a miniszteri felelősség helyreállítása.

III. 3. A minisztertanács és a miniszterek működése, feladat- és hatásköre

A Szemere-kormány alapvetően az április törvények keretei között kezdte meg működését, továbbá Kossuth 1849. május 2-i kormányzóelnöki rendeletében deklarálta saját – mint államfői – és a miniszterek jogállását a következőképpen:

„1. Hogy a kormányzó bármely rendeletei, parancsai, határozatai, kinevezései csak úgy érvényesek, ha a miniszterek egyike által is aláíratnak; következőleg

2. hogy a kormányzó csak a miniszterek által kormányozhat.

3. Hogy a kormányzónak valamint felelőssége, ugy hatósága is magasabb, ugy egyházi mint világi és katonai hivatalok kinevezésén kívül, különösbbe az álladalom kormányzati politikájának meghatározására s a rendezést és szabályozást meghatározó rendeleteknek megállapítására szoritkozik. Mikre nézve tehát a miniszterek sem összesen, sem egyenként, a kormányzó megegyezése nélkül nem határozhatnak. Míg ellenben:

4. az egyetértőleg megállapított kormányzati politikát s rendezést szabályozó rendeletek végrehajtása körében a közigazgatás minden ágaira nézve a miniszterek saját hatóságukkal és saját felelősségük mellett intézkednek. A miniszterek választása, következőleg ha felelősség érzetében azt elkerülhetetlennek látná, részben vagy egészben

---

⁹⁶ Ember 165. o.

⁹⁷ Szabó (1999) 94. o.

⁹⁸ u. o. 93. o.

változtatása is, ezen ideiglenes kormány egész ideje alatt a nemzetgyűlés határozata értelmében természetesen a kormányzó hatóságához tartozván.

5. Oly rendelkezések, melyek az álladalom sorsának s jövődjének alakulására lényeges befolyással lehetnek, mint például: hadüzenet, béke- és szövetségkötés, teljes érvényességet csak a nemzetgyűlés helybenhagyásával nyerhetnek.”⁹⁹

Ez a rendelet eredetileg egy átirat volt, de a képviseleti szerv határozatba foglalta,¹⁰⁰ így kötelező erejű jogszabállyá vált. Később Kossuth is kiadta rendeleti formában.

A miniszteri felelősség intézménye helyreállt. Ennek célja az volt, hogy a parlamentáris működést mind tökéletesebb medrébe viaszodorja. Véleményem szerint az új kormányzati berendezkedés alkotmánytani szempontból mindenképp helyes lépés volt, de ez a kormányzati hatékonyságcsökkenés viszont valamelyest elhamarkodott tett volt, mert a szabadságharc végét meg kellett volna várni e lépéssel. Viszont a nemzetközi szinten a független magyar állam elfogadtatásához – hogy önálló jogalanyként elismerjék, – szükség volt a kiszámítható és tárgyalóképes kormányzat megalkotására.

A kormányzói rendeletből továbbá kiolvasható az is, hogy Kossuth az elnökcentrikus OHB elnöki jogköréhez képest saját jogkörét szűkíti.

Minisztertanács¹⁰¹: Az első ülését a minisztertanács 1849. május 2-án tartotta meg Debrecenben, melynek alkalmával a minisztertanács ügyviteli rendjét, a kormány és a miniszterek feladatát határozták meg. A minisztertanács üléseit hétfői és csütörtöki napokon tartotta meg, 18 órai kezdéssel, ezenfelül pedig lehetősége volt a minisztereknek rendkívüli ülést is összehívni. A kormányzóelnök akkor is összehívhatta a minisztertanácsot, ha valamilyen fontosabb hadi hír érkezett.¹⁰²

A minisztertanács hatáskörébe tartozott:

- a közigazgatáshoz tartozó bármely feladat ellátása;
- a politikai irány meghatározása;
- minden olyan kérdés, mely a törvényhozás körébe tartozik békeidőben.

⁹⁹ PAPP DÉNES: *Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848-1849.* 424-427. o. [továbbiakban: Papp];

¹⁰⁰ SZABÓ ISTVÁN: *Az államfői intézmény a Függetlenségi Nyilatkozat után.* 287. o. [továbbiakban: Szabó (2001)];

¹⁰¹ A minisztertanács 1849. V. 2-i ülés jkv. alapján [BARTA ISTVÁN (szerk.): *Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai.* – Továbbiakban: Barta (1955)].

¹⁰² FÁBIÁNNÉ KISS ERZSÉBET: *Az 1848-1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek* 11. o. [továbbiakban: F. Kiss (1989)];

A minisztertanács üléseit a kormányzóelnök, annak távollétében pedig a miniszterelnök vezette; az írásos emlékek alapján Kossuth töltötte be e szerepet 1849-ben.¹⁰³ Az elnöklő feladata volt a jegyzőkönyvet ellenjegyezni, míg fontosabb kérdésekben az összes jelenlévő miniszter látta el kézjegyével. A minisztertanács ülésein született határozatok, jegyzőkönyvek és egyéb írásos anyag gondozása két álladalmi tanácsosra tartozott, ennek ellenére a jegyzőkönyvekre nem jellemző az 1867-et követő rendezettség.¹⁰⁴

A miniszterek kívánalmaikat időrendi sorrendben és rövid indokolással terjeszthették a tanácsülés elé. A komplexebb vagy szakmailag megfontoltabb munkát igénylő ügyekben az előterjesztések kidolgozását szakemberekre bízták.

Minisztériumok¹⁰⁵: A minisztériumokat és ügköreiket alapvetően az 1848-as minisztériumi osztályok analógiájának megfelelően alakították ki.

A minisztériumokban továbbra is jelen voltak az álladalmi tanácsosok, kik segítették a miniszteri és vezették a minisztériumi munkát. Az álladalmi tanácsosoknak e feladataik ellátására rendeletalkotási joggal is rendelkeztek.¹⁰⁶

Miniszterek¹⁰⁷: A miniszterek feladat- és hatásköre alapvetően az első minisztériumi felosztás alapján tartották fenn. A miniszter joga volt, hogy tárcája hivatalnokait kinevezze, és azok számát – az ésszerűség betartásával – belátása szerint állapítsa meg. A kinevezésekre nézve egyetlen korlát volt, hogy katonák esetében a hadügyminiszter kinevezési joga csak a törzstiszteken aluli hadfokra terjedt ki. Továbbá a vallásügyekkel foglalkozó miniszter kinevezési hatáskörébe csak azon egyházi hivatalnokok kinevezése tartozott, amely azelőtt sem tartozott a felségjogok, így az uralkodó hatáskörébe.

A miniszter joga volt továbbá, hogy a minisztériumának a költségvetését elkészítse, és a pénzügyminiszter elé terjessze. Az elfogadott minisztériumi költségvetés kiegészítése már a minisztertanács hatáskörébe tartozott. A király személye körüli miniszteri feladatok megszűntével e tisztséget a külügyminiszter vette át.

A miniszterek felelőssége helyreállt és ismét ellenjegyzésükhöz volt kötve az államfői aktusok többségének érvényessége.¹⁰⁸

Álladalmi tanács¹⁰⁹: Álladalmi tanácsot nem hoztak létre, de államtanácsosok kinevezésére sor került, melyek az executívát segítették.

---

¹⁰³ F. Kiss (1989) 11. o.

¹⁰⁴ u. o. 13. o.

¹⁰⁵ A minisztertanács 1849. V. 2-i ülésének jkv. alapján [Barta (1955)].

¹⁰⁶ Például: *Közlöny*, 1849. VII. 13. 148. sz.

¹⁰⁷ A minisztertanács 1849. V. 2-i ülésének jkv. alapján [Barta (1955)].

¹⁰⁸ A kormányzóelnök 1849. V. 2-i rendelete [Papp].

¹⁰⁹ F. Kiss (1987) 112-113. o.

Szabizottságok¹¹⁰: A minisztereknek megvolt ahhoz a joguk, hogy szabizottságokat hozzanak létre. Elsősorban a több minisztérium hatáskörét érintő kérdésekben lett volna szerepe, de ilyen bizottságot nem hoztak létre. A törvénytervezeteket továbbra is a minisztériumok készítették.¹¹¹ A szabizottságok a mai tárcaközi bizottságoknak felelnének meg.

A nem szabályozott kérdésekben az 1848. áprilisi törvények voltak *továbbra is* az irányadóak, ez a minisztertanács első ülésének jegyzőkönyvéből is kiderül: „*a miniszterek ügyköre aképen marad felosztva, mint az első minisztérium alatt osztott fel*”¹¹².

A végrehajtó hatalom Debrecenben kezdte meg működését, majd a sikeres felszabadítást követően Buda–Pestre költözött. Ezután a hadi események kényszere alatt Szegedre, később pedig Aradra tette át székhelyét a kormány. Az aradi székhely volt az utolsó állomása a minisztériumnak.¹¹³

III. 4. A kormányzóelnök jogállása

Kossuthot kormányzóelnöknek nevezték ki, mint államfőt. A kormányzóelnök nem azonos a magyar közjogban megszokott királyhelyettesítő intézménnyel, a gubernátorral (ez általában a kiskorú király gyámjaként volt utolérhető alkotmánytörténetünkben), hanem egy új, igaz átmeneti, de államfői tiszt született közjogunkban.

Az új államfői intézmény nem követte a monarchikus szabályozottságot,¹¹⁴ hanem parlamentáris elveket vallva regulálták meg jogkörét a kormányzóelnöknek. Jogkörének hézagoss volt a szabályozottsága, elsősorban az 1848-as törvényeket vették alapul, mint például a III. tc. 7., 8., 9. §-át. Az egyik jogi szabályozás mely az államfőre vonatkozott, az a kossuthi rendelet volt.¹¹⁵

Alapvetően a kormányzati feladatok megoszlottak a kormányzóelnök és a minisztertanács között. Az új államfő jogköre szűkebb volt az OHB elnökének hatáskörénél. A – szent és sérthetetlen – királlyal ellentétben, akit nem lehetett felelősségre vonni, a kormányzóelnök felelős személy volt, és alkotmányos keretek között a

---

¹¹⁰ u. o. 113. o.

¹¹¹ Beér – Csizmadia 92. o.

¹¹² A minisztertanács 1849. V. 2-i ülésének jkv. alapján [Barta (1955)]

¹¹³ *Közlöny*, 1849. VIII. 5. 163. sz.

¹¹⁴ Szabó (2001) 283. o.

¹¹⁵ Lásd a rendelet szövegét a 32–33. oldalon.

nemzetgyűlés előtt felelősségre lehetett vonni. Igaz a miniszteri ellenjegyzés a kockázatot csökkentette a kormányzóelnöki aktusok esetében. Az államfő jogkörének csökkenése egyenesen arányos volt szerepének csökkenésével, és így, a mérleg a nemzetgyűlés irányába billent el, ezzel a montesquieu-i hatalmi hármasság¹¹⁶ újra eltávolodott egymástól.

A kormányzóelnök jogkörébe tartozott a miniszterek kinevezése és felmentésük, ezt persze a parlamenttel konszenzusban tette.

A felségjogok közül a kinevezések nagy része az elnök jogkörében maradt, így a magasabb rangú egyházi és katonai kinevezések. A kormányzó jóváhagyása kellett a minisztérium tanácsosi rangtól magasabb hivatalnokok kinevezéséhez.¹¹⁷ Mint látható a felségjogok korlátok közé kerültek a királyi felségjogokhoz képest, különösen a külügyi ágazatot érintőek.¹¹⁸

Kegyelmezési jog szempontjából a kormányzóelnök adta ki a kegyelmezési okiratot, de az igazságügy-miniszter ellenjegyzésével ellátva volt érvényes. A kegyelmezési jogot alapvetően egy négyfős bizottság gyakorolta, ez volt a kegyelmi szék. A kegyelmi szék jogerős ítéleteket bírálhatott csak el. A kegyelmezési bizottság elnöke (ötödikként) hivatalból az igazságügy-miniszter volt, a bizottság tagjait a kormányzóelnök nevezte ki.

A kormányzóelnök törvénykezdeményezési,¹¹⁹ rendeletalkotási és határozathozatali joggal is bírt. A törvényekkel kapcsolatban a kihirdetés joga volt a kormányzó kezében, ellenben nem volt már érvényességi kellék, hogy az államfő elfogadja a törvényjavaslatot.¹²⁰ A kormányzóelnök később önálló *kormányzói leveleket* intézett az országgyűlés irányába melyet, mint önálló intézkedését az államfőnek, – mely nincs ellátva miniszteri ellenjegyzéssel – Szemere Bertalan miniszterelnök aggályosnak tartott.¹²¹

Az állam általános kormányzati politikáját is meghatározhatta a minisztertanáccsal egyetértésben, de a miniszterek nem vallhattak ezzel ellentétes politikát.¹²² Viszont a nyomatékos, az ország sorsát érintő kérdésben, mint a hadüzenet, a béke- és a szövetségekötés csak a nemzetgyűlés hozzájárulásával, együttesen dönthetett a minisztertanács és a kormányzóelnök. A háború és béke joga az országgyűlés kezében volt, de a hadsereg irányítása a határon túli alkalmazása során az államfő kezében maradt.¹²³

---

¹¹⁶ Ekkor még csak két hatalmi ág volt, a törvényhozó illetve a végrehajtó, és az utóbbiba tartozott az igazságszolgáltatási funkció. A bírói kar csak 1869-től vált függetlenné.

¹¹⁷ F. Kiss (1987) 109. o.

¹¹⁸ Szabó (2001) 289. o.

¹¹⁹ Beér – Csizmadia 90. o.

¹²⁰ NAGY LÁSZLÓ: *Kossuth Lajos kormányzó-elnöki jogköre*. 100. o. [továbbiakban: Nagy]

¹²¹ u. o. 102. o.

¹²² u. o. 96. o.

¹²³ F. Kiss (1987) 109. o.

A kormányzóelnöknek nem volt meg az a joga, hogy az országgyűlést feloszlassa, berekessze, még a prorogálás joga sem illette meg. Összeférhetetlenségi okként állapították meg, hogy a kormányzóelnöknek képviselői jogállása nem lehetett, de az üléseken felvilágosítás céljával részt vehetett.¹²⁴

Semmilyen jogszabály nem rendezte az államfői tisztség hivatali idejét, a további kormányzóelnökök megválasztásának módját, de a felelősség kérdését a Ház komolyan vette, hogy „a kormányzó magától ne rendelkezék”.¹²⁵

Kormányzóelnöki iroda¹²⁶: A kormányzóelnöki iroda segítette munkájában az államfőt. Az iroda összetétele nagyban megegyezett az OHB elnöki irodájának személyi összetételével. Az elnöki hivatal két fő szervezeti egysége a katonai és polgári iroda volt. Mint az OHB elnöki irodájában itt is folytak bizalmas ügykezelések, de az általános kérdéseket a kormány elé terjesztették a hatásköri szabályok értelmében. Az elmondható, hogy – bizalmas – döntéseket most is Kossuth hozta meg.

III. 5. A „köztársasági” parlament

Magyarország függetlenségének kikiáltásával, és a Függetlenségi Nyilatkozat törvényerőre emelésével az országgyűlésre visszazálltak a felségjogok, – kivéve azok, amelyek, a kormányzóelnök hatáskörébe kerültek, – s működését a népfelség elve alapján kezdte meg, bár a főrendi tábla tagjai még előjogaik alapján vettek részt a munkában. Az 1849. áprilisi fordulattal nem szűnt meg az állam feudális jellegű berendezkedése, de mindezek ellenére egy látens polgári parlamentáris köztársaság alakult ki. Ennek megfelelően a parlamentnek volt felelős mind a kormányzóelnök, mind a kormány, mely így a népfelség elvének megfelelő kormányzati rendszert alkotott meg.

Érdekességképpen említendő, hogy ezen a tavaszi–nyári ülészakon született meg Magyarország első adó és költségvetési törvénye, az 1849. évi VII. tc.¹²⁷

Az országgyűlésnek megvolt a joga a jogszabályalkotásra, illetve egyéb jogszabályi jellegű határozat megalkotására; pénzverésre; a háború és béke jogára; a kegyelmezésre (ezt a hatáskörét a kegyelmi székre ruházta); adókivetésre; a kormányzóelnök jogállásával

---

¹²⁴ u. o. 106. o.

¹²⁵ u. o. 111. o.

¹²⁶ Nagy 103-105. o.

¹²⁷ Beér – Csizmadia 92. o.

kapcsolatos döntések meghozatalára; a honvédség irányítására, finanszírozására; a külügyi feladatok meghatározására; kinevezésekre; választások kiírása.

Önmagára nézve a Háznak meg volt a joga, hogy elnapolhassa, berekeszthesse és feloszlathassa üléseit; továbbá a belső szervezetére és működésére vonatkozó normák megalkotására, így a rendszabályok létrehozására; a képviselők jogainak és kötelezettségeinek megállapítására; az országgyűlés tagjainak igazolására; a mentelmi és összeférhetlenségi ügyek kivizsgálására és e kérdésekben dönteni; a távollévő képviselőkkel kapcsolatos kérdésekről dönteni.

A Ház törvényalkotási joga is kikerekedett, mivel nem volt kötve már az államfő kedvéhez, s a kormányzóelnöknek csak a kihirdetés joga maradt. A két tábla elnökének aláírása érvényességi kelléke volt a törvényeknek,¹²⁸ melyre már volt példa a detronizáció előtt is. Április 14-ét követően az ünnepélyes formába öntött törvények „*A nemzet nevében*”¹²⁹ születtek.

Az országos határozati formával is találkozhatunk, mely szintén nem új keletű, mert az országgyűlés már a függetlenség kikiáltása előtt is hozott ilyen formájú jogszabályt. Az államfő megválasztásának, felelősségre vonásának és jogállásának szabályozására is megvolt a joga a parlamentnek, de erről nem született törvény ez időtájt.

A képviselők mentelmi joga továbbra is diffúzan volt szabályozva, mivel több különböző törvényben volt megtalálható.

Az összeférhetlenségnél is hasonló állapot állt elő, de itt két konkrét változata megjelent: a távolléti és tisztviselői.

Az interpelláció intézménye nem volt ismert a feudális Magyarországon, de a képviselőknek kialakult az a joga, hogy az országgyűlés ülése folyamán kérdéseket intézzenek a kormányhoz, a miniszterekhez vagy a minisztériumok egyes tagjaihoz melyre, ha jelen volt az, akihez a kérdést intézték azonnal, ha nem, akkor a következő ülésen volt köteles válaszolni.¹³⁰ Ezt a miniszteri kötelezettséget már az 1848. évi III. tc. is tartalmazta.

Alapjaiban az 1848-as törvények és egyéb a Háza vonatkozó normák (például a rendszabályok) voltak irányadóak az országgyűlés működésére, 1849 áprilisa és augusztusa között.¹³¹

---

¹²⁸ u. o. 842. o.

¹²⁹ u. o. 37. o.

¹³⁰ u. o. 36. o.

¹³¹ Lásd részletesen az I. rész 2. fejezetében.

A Ház debreceni székhelyéről június 5-én költözött át Pestre azzal a szándékkal, hogy itt véglegesen be akar rendezkedni, de az orosz intervenciónak köszönhetően itt július 2-án első és egyetlen ülését tartotta meg. Ezután Szegedre költözött át, ahol első ülését július 21-én tartotta meg, de a főrendek itt már nem ültek össze.¹³² A költözések a kormányzattal egyetemben történtek, mivel az állam irányítása nem akadozhatott a függetlenségi háború alatt. A képviselőház július 28-án azt a határozatot hozta, hogy a hadi események befolyására elhagyja Szegedet, nem oszlatja fel magát, továbbá a korelnök és a kormány ott és akkor hívja össze a képviseleti szerv üléseit, ahol a körülmények megfelelőek. A következő ülés Aradon augusztus 11-én történt meg, mely egyben az utolsó ülése is volt a szabadságharc idején a magyar országgyűlésnek – a következő ülés csak 1861-ben lett összehívva. Ezen az ülésen az elnökön kívül még tizenegy képviselő volt jelen, s tudomásul vették a kormányzat lemondását, illetve az alábbi bejelentést tették: *„Ezen országgyűlést egyedül az idegen beavatkozás okozta erőhatalomnak engedve, minden jogaink fenntartása mellett nyilvánítom bizonytalan időnkig berekesztettnek.”*¹³³

III. 6. A kormányforma kérdése

Magyarhonnak 1849. április 14-től, augusztus 13-ig nem volt kifejezetten meghatározott kormányformája, mivel sem a Függetlenségi Nyilatkozat, sem egy későbbi jogszabály, vagy valamilyen charta nem rendelkezett erről. A szimptómák – melyek az alkotmányos nyilatkozatban, illetve egyéb jogszabályokban voltak utolérhetőek – egyértelműen polgári parlamentáris köztársaságra utalnak.

A republikanizmus ott volt mindenütt, ugyanis már a nemzet 1849 márciusában köztársaságias hangulatú volt, továbbá az új kormány május 2-i megalakulásakor Szemere miniszterelnök is erre utalt programjában, melyet az országgyűlés előtt tartott beszédében fejtett ki: *„demokratikus, forradalmi és republikánus.”*¹³⁴

A republikánus eszmék a heraldikában is kézzelfoghatóak, hiszen már a tróncsere követően használatossá vált a korona nélküli kossuth címer, melynek használata a köztársaság ideje alatt tovább erősödött.¹³⁵

¹³² Beér – Csizmadia 92-97. o.

¹³³ u. o. 97. o.

¹³⁴ F. Kiss (1987) 105. o.

¹³⁵ Ez a címer Kossuth születése előtt már megjelent a képzőművészeti alkotásokon. A republikánusok „sajátították ki” a köztársaság címereként.

Alkotmányjogi megközelítésből azt lehet elmondani a kormányforma tényezőiről, hogy a kormányzóelnök és a minisztertanács felelősséggel tartozott a nép által megválasztott képviseleti szervnek.

A nép által felruházott hatalomból kifolyólag a nemzetgyűlés az államhatalom legfelsőbb szerve lett.

A kormányzóelnöki tisztség nem örökletes, hanem választott – alkotmányjogunkban új – intézmény volt.

Mint fentebb már utaltam rá a kormányforma nem került kikiáltásra, de ki lehet jelenteni, hogy 1849 áprilisa és augusztusa között parlamentáris köztársaság volt Magyarországon. Ezt azért lehet kijelenteni, mert anno a monarchikus kormányformákat sem kiáltották ki, hanem minidig a jogi normákban és a társadalom tudatában implicite jelen volt – persze voltak jelek, melyekben explicite is. Így ezen analógia alapján elmondható, hogy 1849. április 14-ét követően, a jogi normák a kormányforma tényezőinek egymáshoz való viszonyát – még ha nem is teljességgel, de – köztársaságiasan szabályozták. A parlament, a kormány és a kormányzóelnök e viszonyokban is követte a republikánus eszmét, továbbá a társadalmi tudatba is így épült be.¹³⁶ Mondhatni a köztársaság szokássá vált Magyarországon 1849-ben.

Azt hozzá kell tenni, hogy alkotmányjogunkban a szokás nem ismeretlen jelenség (még napjainkban sem).

Élnék még egy distinkcióval, mégpedig a *de facto* és a *de iure* dualizmusa mentén. Véleményem, hogy *de facto* köztársaság volt ekkor, mivel minden tény erre utal. Így az államszervezeti felépítés, a Ház, a kormány és a kormányzóelnök jogköre, működése, és ezek viszonyainak szabályozottsága. *De iure* oldalon pedig nem volt semmilyen jogszabályban lefektetve egyértelműen, hogy Magyarország köztársaság. Ennek ellenére a kormányzati rendszer jogi szabályaiból levonható, hogy republikánus volt. Alkotmányjogunkban a szokásjog jelen volt, így a köztársaságot nem volt szükséges *de iure* is kifejezésre juttassák, hiszen a jogilag nem teljesen szabályozott működés során a köztársaságias működéshez „szokott hozzá” a kormányzati rendszer.

Azt feltételezem három oka volt annak, hogy nem kiáltották ki a köztársaságot: Egy: Meghagytak egy kikaput, annak lehetőségeként, hogy egy idegen dinasztiaát ültessenek a magyar trónra.¹³⁷ A kiszemelt dinasztiaák között a Romanov is ott volt, de a

¹³⁶ Találkozni olyan példákkal, ahol a nemzet kéri a köztársaság kikiáltását, például: Beér – Csizmadia 91. o.

¹³⁷ Beér – Csizmadia 113. o.

korona felajánlása I. Miklós részére inkább a békéért cserében juttatott ellenszolgáltatás lett volna.¹³⁸

Kettő: A politikai ellentétek végett nem ment volna végig, és nem került volna elfogadásra egy olyan charta, amely explicite deklarálja: Magyarország köztársaság. *Három:* A köztársaság kikiáltását nem merték meglépni honatyáink, mivel félhettek az európai monarchikus eszméktől, hiszen alig múlt harminc éve már összefogtak az európai abszolutista uralkodók a birodalmaikat veszélyeztető forradalmak ellen (Szent Szövetség, 1815).

A köztársaság – „kikiáltása” – hipotetikus úton levezetve a következő. A magyar nemzet akaratnyilatkozata volt a Függetlenségi Nyilatkozat, és a polgári jogi akarat és nyilatkozati elméletet segítségül véve, máris látható, hogy a nyilatkozati oldalról megvolt a matéria, ez volt maga a Nyilatkozat, továbbá a nemzet is kinyilvánította republikánus követeléseit.¹³⁹

Az akarat oldalról pedig következtetni lehet a tényekből a nemzet republikánusi szándékára. A kormányzati rendszer szándékolt megoldása volt a köztársaságias berendezkedés. Szemere is a programbeszédében a republikánus szándékáról nyilatkozott.

III. 7. Összegzés

A szabadságharc folyamán mindig is érezhető volt egy remény arra nézve, hogy a Habsburgokkal megegyezésre lehet majd jutni, nos ezt a reményt forgácsolta szét a március 4-i oktrojált alkotmány. Erre válaszul született meg a Függetlenségi Nyilatkozat. A Nyilatkozat létrejöttével egyidejűleg a kormányzati rendszer is változáson ment át, a parlamentáris monarchiából, illetve az ideiglenes jellegű kollegiális-képviselői kormányformából, létrejött a parlamentáris köztársaság. A deklarációt, azaz Magyarország kormányzati berendezkedésének meghatározását a népfelség elvének megfelelően a nemzetgyűlésre bízták, de az idő rövidege végett nem tudta véghezvinni. Az, hogy az országgyűlés később milyen kormányformát határoz meg az ország számára, az akkor lett volna releváns, ha e polgári köztársaságias formától eltérően visszatér a királysághoz.

¹³⁸ GÖRGEY ARTÚR: *Életem és működésem. II. kötet.* 379. o.

¹³⁹ Lásd a 84-es és 135-ös lábjegyzetet.

Viszont, ha a köztársasági kormányforma megvalósul, akkor *de lege ferenda* az egész állami berendezkedést, tehát az államszervezetet, és ennek jogi szabályozottságát is át kellett volna alakítani, így például a választójog cenzushoz kötöttségét megszüntetni, és általánossá tenni; a főrendi táblát, mint párek kamaráját megszüntetni, vagy átalakítani; a nemesi címek teljes megszüntetésével együtt a volt nemességre kiterjeszteni a közteherviselést etc.

A nemzetgyűlés 1849. április 14-től augusztus 11-ig először a magyar történelemben nem az uralkodó, a korona, vagy a rendek, hanem a szuverén nép által működött, és alkotott törvényeket. A népfelség elve intézményesedett meg abban, hogy a kormány és tagjai, illetve a kormányzóelnök az országgyűlés irányába felelősséggel tartoztak.¹⁴⁰

A köztársaságias eszme a „népek tavaszán” megjelent Európa szerte 1848-ban, igaz ezek sorra elbuktak. Ez az érzület és az Egyesült Államok republikánus eszméje szülte hazánkban is a köztársaság létrehozását még, ha csiráiból nem is tudott kibontakozni. Jelentős volt közjogtörténetünkben ezen átalakulás, hiszen az elmúlt századok viszontagságai okozta lemaradást, az ország utolérni igyekezett, még akkor is, ha nem volt tartós.

---

¹⁴⁰ F. Kiss (1987) 104. o.

IV. GÖRGEY DICTATÚRA

E rész elején tisztázom, hogy a *dictator* szóval jelölöm Görgey főhatalmát. Szándékosan írom ilyen formában, hogy ezzel is elkerüljem az önkényuralmi, egyeduralkodókra használatos diktátor elnevezést, és inkább a római teljhatalmú hadvezéri magisztrátussal hozom párhuzamba.

IV. 1. Görgey hatalomra jutása

A szabadságharc leverésébe besegítő I. Miklós hadereje már elégnek bizonyult ahhoz, hogy a háború a Habsburgok oldalára billenjen.

A kormány 1849. augusztus 11-én a kormányzóelnökkel egyetemben lemondott, és Görgeyre ruházta a végrehajtó hatalom, és az államfői jogok gyakorlását, mind polgári, mind katonai tekintetben.

A temesvári vereség lehetett az, ami felnyitotta a kormányzat szemét, hogy ebben a formában nem tudja az ország érdekeit szolgálni. Kossuth lemondásában hangsúlyozza, hogy a kormányzat haszontalan, sőt káros is lehet a nemzetnek, továbbá Görgeyt felszólítja: a legjobb tehetségével viselje az ország sorsát és boldogulását, ha már kormányának ez nem sikerült.¹⁴¹

Görgey a szabadságharc alatt nem fogadta el a diktatori tisztséget, noha lett volna rá módja.¹⁴² Kossuth a függetlenségi háború alatt végig bizalmatlanságot táplált Görgey iránt, annak ellenére, hogy kiváló hadvezér volt. Ez az eltérő politikai és katonai elgondolásokból adódhatott. Görgey csodálkozott is, amikor Kossuth augusztus 11-én magához hívatta négyszemközti tanácskozásra, ugyanis azt hitte, hogy az új fővezér kinevezéséről tájékoztatja, de helyette őt nevezték ki.

Görgey még kinevezése napján kiáltványt intézett a polgárokhoz. Ebben a kiáltványban a dictator közli, hogy a Szemere-kormány nincs többé, és Kossuth is távozott a kormányzóelnöki székből, így a katonai hatalom mellet a polgári hatalom is a kezében van. A polgárokat felkéri, hogy a felesleges ellenállásokat kerüljék, harcba még akkor se bocsátkozzanak, ha az ellenség megszállja városukat, maradjanak otthonukban, mert

---

¹⁴¹ Papp 534-535. o.

¹⁴² Beér – Csizmadia 91. o.

legfontosabb az élet és vagyonbiztonság.¹⁴³ Végeredményben a rendkívüli jogrendet vezette be ezzel a kiáltványával.

IV. 2. A dictatori kormányzás

A kossuthi lemondó okirat felelőssé teszi Görgeyt minden olyan jövőbeni cselekedeteiért, amit mint dictator tenni fog. Ez mind azon alapult, hogy a kormány és az államfő a hatalmát az országgyűléstől, az országgyűlés pedig a néptől kapta. Ebben a konstrukcióban szintén a *népfelség*, illetve a *parlamentarizmus* elvét érhetjük tetten. Ez a hatalom, amit Görgey kapott végeredményben a néptől eredeztethető, így *legitim* volta nem kérdőjelezhető meg. Az, hogy a hatalom egy kézben koncentráldott az, az adott helyzetnek volt köszönhető, de ez sem maradt felelősség nélkül. A felelősség valamely formája garanciális kelléke az alkotmányosságnak, a parlamentarizmusnak.

A dictatori kormányzásról nehéz úgy írni, mintha tételes joganyag szabályozta volna, ugyanis nem voltak e tisztségre vonatkozó szabályok kidolgozva. Az írott joganyag, aminek hatálya Görgeyre kiterjedt, az is az előző részekben kifejtett szabályok voltak. Bár azt le kell szögezni, hogy a kialakult rendkívüli helyzetre való tekintettel teljhatalmat kapott Görgey. Így csupán általánosságban lehet beszélni e tisztségről, jogköréről, ezért exemplifikatívumként írom le a relevánsabbakat:

- háború indítása és a békekötés joga: *békekötés a fegyverletételkor;*
- jogalkotási jog: *kiáltványa a néphez;*
- rendkívüli jogrend bevezetése: *a kiáltvány tartalma;*
- utasítási jog (hadsereg főparancsnokaként): *a csaták beszüntetésére és a fegyverletételére;*
- nemzetközi szerződések megkötése: *béke szerződés megkötése;*
- képviselte a magyar államot: *a Habsburgokkal szemben;*

Görgey feladat- és hatáskörébe tartozók közül azok olvashatók fent, melyeket ténylegesen is gyakorolt. Így látható, hogy legáltalánosabban megvolt mindahhoz a joga, amihez az országgyűlésnek, a kormánynak és az államfőnek.

---

¹⁴³ Papp 535. o.

V. ZÁRSZÓ

1848 áprilisában a kormányforma tényezői változáson estek át, melynek következtében megjelent hazánkban a parlamentarizmus. Az ország függetlenséget nyert, mert csak személyes kapcsolat maradt fenn a két ország közt.

A forradalom és szabadságharc idején a kormányforma négyszer esett át változáson, de ezalatt mindvégig megőrizte a jogfolytonosságát a Magyar Állam és szervei, így a törvényhozás és a kormányzat (a kormányforma tényezői). Az áprilisban megszerzett alkotmányos értékekből a honatyák nem engedtek, és az intervenciónak ellenálltak.

A függetlenségi háború leverésével Magyarország a szuverenitását elvesztette, és beolvasztották az osztrák birodalomba, viszont Ferenc József már 1848. december 2-tól törvénytelen királynak számított, egészen az 1867-es megkoronázásáig.

A magyar államszervezet 1849. augusztus 13-ig jogfolytonosan, *legitimen* működött, majd a létét megszüntette a neoabszolutizmus, s csak a kiegyezést követően állt helyre.

A legfontosabb levonható következtetés, hogy a parlament és a végrehajtó hatalom szerepe ekkor felértékelődött, és – a hatalmi ágak elválasztásának köszönhetően – az egymáshoz való viszonyuk átértékelésével gyökeret vert hazánkban a *parlamentarizmus eszméje*, amely még Görgey hatalmában is utolérhető.

MEGJEGYZÉS

Képviselői szerv: esetenként az országgyűlés szinonimájaként is használom, így a főrendi táblát és a képviselőházat együtt is értem alatta, de lehetőleg ügyeltem a terminus helyes használatára.

Kormány: minisztérium, OHB, executíva, végrehajtó hatalom.

Országgyűlés: törvényhozás, a Ház, a képviselői szerv, parlament, legislatíva.

RÖVIDÍTÉSEK

<i>jkv.:</i>	jegyzőkönyv
<i>o.:</i>	oldal
<i>OHB:</i>	Országos Honvédelmi Bizottmány.
<i>sz.:</i>	számú, száma.
<i>tc.:</i>	törvénycikk.
<i>u. o.:</i>	ugyanott.

BIBLIOGRÁFIA

Felhasznált irodalom:

1. ARISZTOTELÉSZ: *Politika* (Gondolat Kiadó, Budapest, 1969) fordította: Szabó Miklós;
2. BAJÁKI V. – GAÁL Z. – PÖCZE B. – SÁRI J. – SCHMIDT P. – TAKÁCS I.: *Alkotmányjog* (BM, 1976);
3. BARTA ISTVÁN (szerk.): *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén I. rész.* In: Kossuth Lajos 1848/49-ben III. In: Kossuth Lajos összes munkái XIII. (Akadémia Kiadó, Budapest, 1952);
4. BARTA ISTVÁN (szerk.): *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén II. rész.* In: Kossuth Lajos 1848/49-ben IV. In: Kossuth Lajos összes munkái XIV. (Akadémia Kiadó, Budapest, 1953);
5. BARTA ISTVÁN (szerk.): *Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai.* In: Kossuth Lajos 1848/49-ben V. In: Kossuth Lajos összes munkái XV. (Akadémia Kiadó, Budapest, 1955);
6. BEÉR J. – CSIZMADIA A.: *Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés.* (Akadémia Kiadó, Budapest, 1954);
7. BÉLI G. – BÓDINÉ BELIZNAI K. – FÖGLEIN G. – HORVÁTH A. – MÁTHÉ G. – MEZEY B. (szerk.) – POMOGYI L. – TÓTH B.: *A magyar jogtörténet forrásai* (Osiris, Budapest, 2000);
8. BOROSSY ANDRÁS: *Az országgyűlés.* In: A szabadságharc fővárosa Debrecen. Szerkesztette: Szabó István;
9. BÓDIG M. – PAKSY M. – PÉTERI Z. – RIGÓ A. – SZABÓ M. – SZIGETI P. – TAKÁCS P. (szerk.) – TATTAY SZ. – ZSIDAI Á.: *Államtan. Az állam általános elmélete. I. kötet.* (Kézirat, ELTE-ÁJK, 2005);
10. BÓDINÉ BELIZNAI KINGA: *A Függetlenségi Nyilatkozat.* In: A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma (Logod Bt. Budapest, 2001);
11. BÓDINÉ BELIZNAI K. – FÖGLEIN G. – HORVÁTH A. – MÁTHÉ G. – MEZEY B. (szerk.) – RÉVÉSZ T. M. – STIPTA I. – VÖLGYESI L.: *Magyar alkotmánytörténet* (Osiris, Budapest, 2003);
12. CSIZMADIA A. – KOVÁCS K. – ASZTALOS L.: *Magyar állam- és jogtörténet* (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998);

13. CS. KISS L. – CSERE P. – EGRESI K. – JAKAB A. – PAKSY M. – PÉTERI Z. – SZABÓ M. – SZIGETI P. – SZILÁGYI P. – TAKÁCS P. (szerk.) – TAMÁS A. – ZSIDAI Á.: *Államtan. Az állam általános elmélete. II. kötet.* (Kézirat, ELTE-ÁJK, 2005);
14. CSONTOS GÁBOR: *A politikai gondolkodás története a márciusi törvények tükrében.* In: Forradalom vagy reform? Tanulmányok az 1848/49-es szabadságharc állam- és jogfejlődéséről. (Szent István Társulat, Budapest, 1999);
15. DEZSŐ M. – FÜRÉSZ K. – KUKORELLI I. – PAPP I. – SÁRI J. – TAKÁCS I.: *Alkotmánytan I.* (Osiris, Budapest, 2003);
16. DEZSŐ M. – NAGYNÉ SZEGVÁRI K. – RYTKÓ E.: *A választójog.* Szerkesztette: Máthé Gábor (Press Publica Kiadó, Budapest, 2002);
17. ECKHART FERENC: *Magyar alkotmány- és jogtörténet.* Szerkesztette: Mezey Barna (Osiris, Budapest, 2000);
18. EMBER GYÖZÖ: *A Honvédelmi Bizottmány.* In: Századok (1948);
19. FÁBIÁNNÉ KISS ERZSÉBET: *Az 1848-1849-es magyar minisztériumok* (MOL Kiadványai, Budapest, 1987. III/7.);
20. FÁBIÁNNÉ KISS ERZSÉBET: *Az 1848-1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek* (MOL Kiadványai, Budapest, 1989. II/15.);
21. FÁBIÁNNÉ KISS ERZSÉBET: *A kormányzat szervezeti változásai 1848-ban.* In: Jogtudományi Közlöny 1998. 53. VII-VIII.;
22. FÁBIÁNNÉ KISS ERZSÉBET: *A magyar törvényhozás szerkezetének átalakulása.* In: A magyar országgyűlés 1848/49-ben. (KIT Képzőművészeti Kiadó és Nyomda Kft., 1998);
23. GÖRGEY ARTÚR: *Életem és működésem. II. kötet.* (Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988);
24. HERMANN RÓBERT: *A politikai és katonai vezetés viszonyának jogi aspektusai 1848-1849-ben.* In: A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma (Logod Bt., Budapest, 2001);
25. KRISTÓ GY. – BARTA J. – GERGELY J.: *Magyarország története előidőktől 2000-ig* (Pannonica Kiadó, 2002);
26. MEZEY BARNA: *Parlamenti kormányzat vagy parlamenti reform? (A magyar parlamentáris rendszer kialakítása 1848-ban)* In: Forradalom vagy reform? Tanulmányok az 1848/49-es szabadságharc állam- és jogfejlődéséről. (Szent István Társulat, Budapest, 1999);

27. MEZEY BARNA: *Minisztériumot pótló helyettes hatalom” (Különleges kormányforma a magyar alkotmányfejlődésben: a Honvédelmi Bizottmány)*. In: A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma (Logod Bt., Budapest, 2001);
28. MEZEY B. – SZENTE Z.: *Európai parlamentarizmus- és alkotmánytörténet* (Osiris, Budapest, 2003);
29. MÓD A. – EMBER GY. – NEMES D. – ANDICS E. – HANÁK P. – WALDAPFEL J. – KENYERES J.: *Forradalom és szabadságharc 1848-1849.* (Szikra Kiadás, Budapest, 1948);
30. NAGY LÁSZLÓ: *Kossuth Lajos kormányzó-elnöki jogköre.* In: Forradalom vagy reform? Tanulmányok az 1848/49-es szabadságharc állam- és jogfejlődéséről. (Szent István Társulat, Budapest, 1999);
31. NAGYNÉ SZEGVÁRI KATALIN: *Az 1848-as magyar forradalom és az európai jogi kultúra* In: Jogtudományi Közlöny 1998. 53. VII-VIII.;
32. OROSZ ISTVÁN: *A Függetlenségi Nyilatkozat születéséről 150 év távlatából.* In: A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma (Logod Bt., Budapest, 2001);
33. PAPP DÉNES: *Okmánytár Magyarország függetlenségi harczának történetéhez 1848-1849.* (Pest, MDCCCLXIX.);
34. RÁCZ LAJOS: *Adalékok Ausztria és Magyarország közjogi viszonyáról – a kezdetektől a kiegyezésig.* In: Jogtudományi Közlöny 1998. III.;
35. SZABAD GYÖRGY: *Kossuth politikai pályája* (Magyar Helikon, 1977);
36. SZABAD GYÖRGY: *A kormány parlamenti felelősségének kérdése.* In: A magyar országgyűlés 1848/49-ben (KIT Képzőművészeti Kiadó és Nyomda Kft., 1998);
37. SZABÓ ISTVÁN: *Az Országos Honvédelmi Bizottmány.* In: Forradalom vagy reform? Tanulmányok az 1848/49-es szabadságharc állam- és jogfejlődéséről (Szent István Társulat, Budapest, 1999);
38. SZABÓ ISTVÁN: *Az államfői intézmény a Függetlenségi Nyilatkozat után.* In: A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma (Logod Bt. Budapest, 2001);
39. TAKÁCS GYÖRGY DR.: *Jogászok – latinul* (HVGORAC, Budapest, 2000);
40. VARGA ZOLTÁN: *Az államforma és a kormányforma kérdése a debreceni trónfosztás után.* In: Századok (1949);

Egyéb irodalom és forrás:

Jogszabályok: Netjogtár: www.1000ev.hu (CompLex) = Netjogtár;

1848-1849-es lapok:

- 1.*Közlöny*;
- 2.*Pesti Hírlap*;
- 3.*[P]Esti Lapok*;

Magyar Országos Levéltár 1848-1849-es dokumentumok.